

Załącznik
do uchwały nr .....
Rady Powiatu w Śremie
z dnia .....

POWIATOWY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
POWIATU ŚREMSKIEGO
NA LATA 2021 - 2024

Śrem, październik 2020

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	6
4.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	7
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami na lata 2017 - 2020 z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	10
6. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu	11
6.1. Charakterystyka powiatu.....	11
6.2. Zarys historii obszaru powiatu	12
6.3. Krajobraz kulturowy	16
6.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	18
6.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	18
6.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	24
6.4.3. Gminne ewidencje zabytków i Gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu	26
6.4.4. Zabytki archeologiczne	27
6.5. Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla powiatu	31
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń.....	42
8. Założenia programowe.....	44
9. Instrumentarium realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami	48
10. Źródła finansowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami	48
11. Wydatki powiatu śremskiego związane z ochroną zabytków	51
12. Bibliografia.....	56
13. Spis tabel	58

1. Wstęp

Obowiązek przygotowania programu opieki nad zabytkami na poziomie wojewódzkim, powiatowym i gminnym określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2020 poz. 282 z późn. zm). Program, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, przyjmowany jest odpowiednio przez sejmik województwa, radę powiatu lub radę gminy. Stan realizacji programu podsumowuje sprawozdanie, które sporządza się co 2 lata.

Przedmiotem tworzonego programu opieki nad zabytkami jest dziedzictwo kulturowe powiatu śremskiego, na które składa się dorobek materialny i niematerialny zarówno poprzednich pokoleń, jak i naszych czasów. Jako dziedzictwo kulturowe uznajemy zarówno wartości duchowe, jak i zjawiska historyczne i obyczajowe mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju społeczeństwa. W przypadku programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego priorytetem jest dziedzictwo regionalne, w szczególności zabytki lokalne wraz ze związaną z nimi historią i tradycją.

Podstawowym celem niniejszego programu jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Kierunki te wskazują przede wszystkim konieczność renowacji i rewitalizacji obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, ale również potrzebę edukacji społeczeństwa w zakresie ochrony kultury i zabytków, a także promocję powiatu śremskiego przy wykorzystaniu zasobów dziedzictwa kulturowego. Szczegółowe rozszerzenie tego zagadnienia znajduje się w rozdziale 8 *Założenia programowe*.

Program ten stanowi kontynuację Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego na lata 2017-2020.

2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2020 poz. 282 z późn. zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorzady wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, Powiatowy program opieki nad zabytkami ma na celu, w szczególności:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Najważniejszym dokumentem gwarantującym ochronę dziedzictwa kulturowego jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., która wskazuje nie tylko konieczność strzeżenia dziedzictwa narodowego, ale również zapewnienia warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury. Dodatkowo art. 86 Konstytucji zobowiązuje do dbałości o stan środowiska.

Głównym aktem prawnym, który reguluje zasady ochrony i opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2020 poz. 282 z późn. zm.). To ona nakłada wymóg sporządzenia na okres 4 lat odpowiednio wojewódzkiego, powiatowego lub gminnego programu opieki nad zabytkami.

Zadania w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wskazane zostały w ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. 2020 poz. 920) jako zadania publiczne realizowane przez powiaty.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. nr 78 poz. 483 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. 2020 poz. 282 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym** (Dz. U. 2020 poz. 920).

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. 2020 poz. 293 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (Dz. U. 2020 poz. 1333 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. 2020 poz. 1219 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. 2020 poz. 55 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. 2020 poz. 65 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. 2020 poz. 194);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (Dz. U. 2020 poz. 1057);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (Dz. U. 2015 poz. 774).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. 2020 poz. 902);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. 2019 poz. 1479).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (Dz. U. 2020 poz. 164).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Podczas tworzenia Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego wzięto pod uwagę strategiczne cele polityki państwa i uwarunkowania formalnoprawne w sferze ochrony zabytków. Analizie poddano relacje Programu z poniższymi dokumentami:

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2019 - 2022**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019 - 2022 przyjęty został 13 sierpnia 2019 r. przez Radę Ministrów.

Cel główny Krajowego programu: Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami.

Do realizacji celu głównego opracowano trzy cele szczegółowe, ramach których wskazano kierunki działania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.
  - 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
  - 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.
2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
  - 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
  - 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.
3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.
  - 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.
  - 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Wymienione cele zakładają również działania na poziomie lokalnym, m.in. wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym, w ramach którego przewidziane zostały szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym czy też merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.

- **Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030**

Rada Ministrów przyjęła Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030 uchwałą nr 102 z dnia 17 września 2019 r.

- **Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030**

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.

4.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Dokumentami mającymi wpływ na stworzenie Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego były również dokumenty opracowane na poziomie województwa. Analizie poddano zapisy i działania dotyczące dziedzictwa kulturowego odnoszące się w szczególności do obszaru powiatu śremskiego i jego dziedzictwa kulturowego.

- **Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020**

Program przyjęty został uchwałą XXXVIII/901/17 z dnia 27 listopada 2017 r. a jego głównym zamierzeniem jest „określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski”. Program wskazuje 7 celów, które realizowane są przez poszczególne zadania.

1. Cel 1: Poprawa stanu zabytków poprzez podjęcie działań mających na celu poprawę ich zachowania.
2. Cel 2: Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
3. Cel 3: Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych.
4. Cel 4: Włączanie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego Wielkopolski do działań edukacyjnych.
5. Cel 5: Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne.
6. Cel 6: Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
7. Cel 7: Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

Zarówno cele programu wojewódzkiego, jak i powiatowego zaczerpnięte zostały z art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r., dlatego też część podejmowanych kierunków działań jest tożsama i różni się jedynie zasięgiem terytorialnym.

- **Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku**

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została uchwałą nr XVI/287/20 z dnia 27 stycznia 2020 r. przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego. Jest to aktualizacja Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020 przyjętej uchwałą z dnia 17 grudnia 2012 r. nr XXIX/559/12 przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego.

Strategia wyróżnia 4 cele strategiczne, w ramach których wskazano 11 celów operacyjnych.

1. Wzrost gospodarczy Wielkopolski bazujący na wiedzy swoich mieszkańców
  - 1.1. Zwiększenie innowacyjności i konkurencyjności gospodarki regionu
  - 1.2. Wzrost aktywności zawodowej i utrzymanie wysokiej jakości zatrudnienia

- 1.3. Wzrost i poprawa wykorzystania kapitału ludzkiego na rynku pracy
2. Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu
  - 2.1. Rozwój Wielkopolski świadomy demograficznie
  - 2.2. Przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniom
  - 2.3. Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu
3. Rozwój infrastruktury z poszanowaniem środowiska przyrodniczego Wielkopolski
  - 3.1. Poprawa dostępności i spójności komunikacyjnej województwa
  - 3.2. Poprawa stanu oraz ochrona środowiska przyrodniczego Wielkopolski
  - 3.3. Zwiększenie bezpieczeństwa i efektywności energetycznej
4. Wzrost skuteczności wielkopolskich instytucji i sprawności zarządzania regionem
  - 4.1. Rozwój zdolności zarządczych i świadczenia usług
  - 4.2. Wzmocnienie mechanizmów koordynacji i rozwoju

Z perspektywy ochrony zabytków oraz niniejszego programu powiatowego szczególnie istotnymi są cele 2.3. *Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu* oraz 3.2. *Poprawa stanu oraz ochrona środowiska przyrodniczego Wielkopolski*.

Nacisk na wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego Wielkopolski przyczyni się nie tylko do zachowania tradycji i utrzymania istniejących zabytków, ale także do zwiększenia udziału mieszkańców regionu w kulturze, zarówno w sferze turystycznej, jak i inwestycyjnej. Natomiast ochrona cennych przyrodniczo obszarów Wielkopolski pomoże w zachowaniu krajobrazu kulturowego w postaci np. parków należących do zespołów dworskich.

- **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+**

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+ przyjęty został uchwałą nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego. Celem generalnym jest „Efektywne wykorzystanie potencjałów rozwojowych na rzecz wzrostu konkurencyjności województwa służące poprawie jakości życia mieszkańców w warunkach zrównoważonego rozwoju”. Przyjęto również 8 celów polityki przestrzennej:

1. Kształtowanie spójnej przestrzeni osadniczej.
2. Ochrona walorów przyrodniczych.
3. Kształtowanie i racjonalne gospodarowanie zasobami środowiska przyrodniczego.
4. Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji.
5. Zrównoważony rozwój rolnictwa.
6. Poprawa dostępności komunikacyjnej województwa.
7. Rozwój efektywnej i innowacyjnej infrastruktury technicznej.
8. Zapewnienie bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałanie zagrożeniom.

Niezwykle ważnym i mającym wpływ na cele niniejszego programu jest punkt 4. *Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji*. Zakłada on działania w kierunku zachowania cennych kulturowo obiektów i obszarów oraz poprawę jakości całej przestrzeni kulturowej regionu. To bogactwo kulturowe stwarza bowiem możliwość rozwoju sfery turystycznej i rekreacyjnej całego regionu.

Wymienione powyżej dokumenty wytworzone zostały z myślą o całym województwie wielkopolskim. Jednak cele i kierunki działań przyjęte w ww. dokumentach i niniejszym programie zakładają tożsame działania, zarówno w zakresie ochrony zabytków, popularyzacji i edukacji w zakresie dziedzictwa kulturowego oraz promocji turystyki regionalnej poprzez bogactwo kulturowe regionu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami na lata 2017 – 2020 z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Istotna w tworzeniu Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego jest jego zgodność z innymi dokumentami wytworzonymi przez powiat.

- **Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Śremskiego na lata 2017 - 2020 z perspektywą na lata 2021 – 2024**

Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Śremskiego na lata 2017 - 2020 z perspektywą na lata 2021 - 2024 został przyjęty uchwałą nr XXIV/181/2016 z dnia 16 grudnia 2016 r. przez Radę Powiatu w Śremit. Program tworzony jest na podstawie art. 17 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2020 poz. 1219 z późn. zm.). Zakłada on zarówno przedsięwzięcia inwestycyjne, jak i pozainwestycyjne będące w kompetencji powiatu i gmin. Wśród wymienionych w Programie celów znajduje się m.in. „Ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych”, w ramach którego wymienia się następujące kierunki interwencji:

- ochrona przyrody,
- promocja walorów przyrodniczych i zrównoważony rozwój turystyki,
- ochrona powierzchni i spójności lasów,
- utrzymanie zielonej infrastruktury.

- **Roczny program współpracy powiatu śremskiego z organizacjami pozarządowymi**

Tworzony jest rokrocznie, zgodnie z art. 5a ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. 2020 poz. 1057). Program współpracy jest uchwalany do dnia 30 listopada każdego roku poprzedzającego okres obowiązywania programu, po uprzednich konsultacjach z organizacjami pozarządowymi. Ustala on priorytetowe zadania publiczne, wśród których znajduje się m.in. sfera „kultury, sztuki ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego”, w ramach której organizacje pozarządowe wykonują zadania zlecone związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.

6. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

6. 1. Charakterystyka powiatu

Powiat śremski leży w województwie wielkopolskim w centralnej jego części, w sąsiedztwie powiatu poznańskiego, średzkiego, jarocińskiego, gostyńskiego i kościańskiego. Utworzony został w ramach reformy administracyjnej w 1999 r. Władze powiatu mają swoją siedzibę w mieście Śrem, we wpisanym do rejestru zabytków budynku Starostwa Powiatowego w Śremie.

W skład powiatu wchodzi:

- gminy miejsko-wiejskie: Dolsk, Książ Wielkopolski i Śrem
- gmina wiejska: Brodnica.

Powiat zajmuje powierzchnię 574,7 km², a stan ludności na dzień 31.12.2019 r. wyniósł 61 425 osób, z czego aż 42 155 osób w gminie Śrem.

Cały teren Wielkopolski należy do obszarów nizinnych. Nie inaczej jest w przypadku powiatu śremskiego. Teren ukształtowany został przez lądolód skandynawski, który trzykrotnie nasuwał się na obszar powiatu. Lądolód pozostawił po sobie m.in. ciągi żwirów i piasków, znajdujące się koło Śremu i Żabna (tzw. Żabnowskie Góry), a także pradolinę, w której obecnie płynie Warta.

W roku 2018 dokonano modyfikacji podziału Polski na regiony fizycznogeograficzne, opracowanego pierwotnie przez J. Kondrackiego i A. Richlinga. Zgodnie z tym podziałem powiat śremski wchodzi w skład makroregionów Pojezierza Południowobałtyckiego: Pojezierza Wielkopolskiego, Pradoliny Warciańsko-Odrzańskiej oraz Pojezierza Leszczyńskiego. We wschodniej części Pradoliny Warciańsko-Odrzańskiej znajduje się mezoregion Region Śremski, obejmujący dolinę Warty, którego głównym ośrodkiem miejskim jest Śrem, zaś na obrzeżach leży Książ Wielkopolski. W skład mezoregionów Pojezierza Leszczyńskiego wchodzi np. Wał Żerkowski i Pojezierze Krzywińskie, rozpościerające się m.in. na terenie gminy Dolsk. Na północy znajduje się równina z wysokimi wałami wydmowymi oraz ciągi ozów, natomiast na południu znaleźć możemy wzniesienia, m.in. Pagórki Dolskie.

Obecność rzeki Warty oraz licznie występujących jezior (np. Jezioro Grzymisławskie, Jezioro Cichowo, Jezioro Dolskie Wielkie czy też Jezioro Jarostawskie) czyni region śremski atrakcyjnym turystycznie. Mimo, iż powiat ma typowo rolniczy charakter, porastają go bory i lasy mieszane. Spotkać możemy także zbiorowiska łągów m.in. wierzbowo-topolowych.

W regionie śremskim występują wartościowe pod względem przyrodniczym tereny, które objęte zostały ochroną: Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego na terenie gminy Śrem, Rogaliński Park Narodowy na terenie gminy Brodnica i Śrem, Zespół Przyrodniczo-

Krajobrazowy „Łęgi Mechlińskie” na terenie gminy Śrem, rezerwat przyrody „Miranowo” w gminie Dolsk, czy też rezerwat przyrody „Czmoń” w gminie Śrem.

6.2. Zarys historii obszaru powiatu

Siedzibą powiatu jest miasto Śrem, które pierwszy raz wzmiankowane zostało w bulli gnieźnieńskiej papieża Innocentego II z 1136 r. Na terenie gminy znalezione zostały jednak ślady wcześniejszego osadnictwa z okresu kultury łużyckiej, a także przeworskiej. Miasto położone jest na obydwu brzegach Warty, a jego ośrodkiem rozplanowania jest rynek w postaci placu o kształcie prostokąta wydłużonego na osi północ-południe. Obecnie prowadzą do niego dwie ulice wychodzące z północnej pierzei rynku i łukowo zbiegające się przy kościele. Zabudowa miasta składa się głównie z kamienic o wielkości i formach typowych dla architektury XIX w. i 1 połowy XX w. Założenie urbanistyczne miasta zostało wpisane do rejestru zabytków.

Miejscowość Książ Wlkp. posiada zachowany czytelny układ architektoniczny z czworobocznym rynkiem wraz z zabudową małomiasteczkową. Pierwsza wzmianka o Książu pochodzi z 1193 r. z dokumentu Księcia Mieszka Starego. Prawa miejskie zyskał przed 1416 r. i stanowił kolejno własność Księskich herbu Łódzia, następnie Pogorzelskich, Trampczyńskich, później Zakrzewskich i Budziszewskich. Ośrodkiem rozplanowania miasta jest czworoboczny rynek o zabudowie kalenicowej, z naroży którego wybiegają ulice wylotowe. Zabudowa miasta składa się głównie z domów o wielkości i formach typowych dla architektury XIX w. i 1 poł. XX w., o parterowych bryłach nakrytych dwuspadowymi dachami. W częściowo zmienionej formie zachowała się zabudowa folwarku, z pochodzącym z poł. XIX w. spichlerzem oraz budynkami kolonii mieszkalnej.

Dolsk jest jednym z najmniejszych miasteczek w województwie wielkopolskim. Miejscowość wzmiankowana już w 1136 r. jako własność arcybiskupów gnieźnieńskich, posiada zachowany czytelny układ składający się z następujących części: centralnego układu urbanistycznego z czworobocznym rynkiem i wywodzącym się ze średniowiecza układem ulic, z małomiasteczkową zabudową, z oddalonego na południe od śródmiejskiej zabudowy gostyńskiego przedmieścia, a na północy przedmieścia śremskiego, z lokowanego na zachodnim skraju miasta nad północnym brzegiem jeziora Wielkiego Dolskiego zespołu folwarku Jaskółki, z pozostałościami założenia dworskiego, dworu biskupiego oraz ze znajdującego się na południowy - zachód przedmieścia Banie, dawnej wsi z kościołem św. Wawrzyńca. Założenie urbanistyczne miasta jest wpisane do rejestru zabytków i podlega ochronie konserwatorskiej, która obejmuje prawie w całości jego historyczne granice wraz z zabudową miasta, składającą się głównie z domów mieszkalnych o formach typowych dla architektury XIX w. i 1 poł. XX w.

Wieś Brodnica po raz pierwszy została wzmiankowana w źródłach w 1230 r. jako własność szlachecka Brodnickich herbu Łódzia. W latach 1420 - 1580 wzmiankowana jako miasto.

Przywilej lokacyjny nie jest znany. Należała kolejno do Chłapowskich, a później do Mańkowskich. Miejscowość posiada czytelny układ przestrzenny zachowany do czasów obecnych bez większych przekształceń, złożony z zespołu rezydencjalno - folwarcznego i zespołu kościelnego. Główna ulica zabudowana jest domami powstałymi ostatnio, jak i pochodzącymi z przełomu XIX/XX w., ustawionymi zarówno szczytowo, jak i kalenicą.

Lokalne wydarzenia historyczne oraz wybitne postaci działające na terenie powiatu silnie wpłynęły na ukształtowanie się tradycji i postaw patriotycznych mieszkańców regionu. Jedną z wybitnych osób związanych szczególnie z gminą Brodnica jest twórca słów Hymnu Narodowego gen. Józef Rufin Wybicki, który w 1781 r. zakupił wieś Manieczki i tam zamieszkał z żoną Esterą. Wkrótce założył wieś Esterpole, nazwane tak na cześć żony. Niestety drewniany dworek, w którym mieszkał twórca Hymnu Narodowego, spłonął. W Manieczkach nadal można jednak zobaczyć ufundowaną w 1786 r. przez Wybickiego kaplicę w kształcie rotundy obok której stoi odsłonięty w 2018 r. Pomnik gen. Józefa Wybickiego. Pomnik powstał z inicjatywy proboszcza parafii pw. św. Barbary Jaszkowo-Manieczki ks. Wojciecha Kryzy oraz Społecznego Komitetu Odnowy Kaplicy-Rotundy w Manieczkach. Józef Wybicki zmarł w Manieczkach w 1822 r. i pochowany został obok Kościoła pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Brodnicy. Jego prochy ekshumowano i przeniesiono w 1923 r. do kościoła pw. św. Wojciecha w Poznaniu.

Kolejną ważną postacią w powiecie był ks. Piotr Wawrzyniak (1849-1910). Urodził się w Wyrzece koło Śremu. Uczęszczał do Gimnazjum w Śremie, a następnie wstąpił do seminarium duchownego. Po przyjęciu święceń kapłańskich został wikarym w Parafii Wniebowzięcia NMP w Śremie. W historii zapisał się jako działacz społeczno-gospodarczy. Przekształcił lokalną Kasę Oszczędności i Pożyczek w Bank Ludowy, którym kierował 20 lat. Wśród licznych inicjatyw, w które się angażował i które współtworzył jest ogromna (były to m.in. działania oświatowe, kulturalne, czy też polityczne). Był jednym z czołowych przedstawicieli nurtu pracy organicznej w zaborze pruskim. Jego pomnik stoi dziś na śremskim rynku.

Pisząc o postaciach związanych z powiatem śremskim nie można pominąć Heliodora Świącickiego (1854-1923). Idąc w ślady ojca Świącicki, ukończywszy Królewskie Gimnazjum w Śremie, rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie we Wrocławiu. W trakcie swojej nauki w Śremie działał w tajnej organizacji młodzieży polskiej Towarzystwa Tomasza Zana. W 1877 r. otrzymał tytuł doktora i podjął pracę asystenta w Instytucie Fizjologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Specjalizował się w ginekologii i położnictwie. Był autorem wielu publikacji, a w swojej pracy stosował często innowacyjne metody. W 1911 r. opublikowany został wygłoszony przez Świącickiego referat „O estetyce w medycynie”. W ramach działalności społeczno-naukowej przewodniczył Poznańskiemu Towarzystwu Przyjaciół Nauk i Towarzystwu Pomocy Naukowej im. K. Marcinkowskiego. Redagował „Roczniki”

Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i „Nowiny Lekarskie”. Należał do Towarzystw Lekarskich w Krakowie, Warszawie, Wilnie i Pradze. W 1919 r. został powołany przez Wydział Filozoficzny na funkcję rektora Wszechnicy Piastowskiej (późniejszego Uniwersytetu Poznańskiego). Na to stanowisko wybierany był aż sześciokrotnie. Zmarł 12 października 1923 r. w Poznaniu. Dnia 14 listopada 1946 r. jego prochy z cmentarza przy ul. Bukowskiej w Poznaniu przeniesione zostały do krypty Zasłużonych Wielkopolan na poznańską „Skałkę”, w podziemiach kościoła św. Wojciecha. Obecnie jego imię nosi Biblioteka Publiczna w Śremie, która obecnie wykonuje zadania biblioteki powiatowej.

Z powiatem śremskim związane są również różne rodziny ziemiańskie. Wśród wielu nazwisk wymienić możemy: Jana Szodrskiego, kasztelana biechowskiego, właściciela majątków m.in. w Szodrach, Chaławach, Żabnie i Mosinie, rodzinę Żółtowskich herbu Ogończyk, właścicieli Kadzewa, Stefana Chostowskiego, majora Wojska Polskiego, powstańca wielkopolskiego dowodzącego batalionem śremskim, Chłapowskich, którzy od ok. połowy XIX w. byli właścicielami wsi Szodry czy też Daniela Kęszyckiego, właściciela Błociszewa, powstańca wielkopolskiego.

Ważnym okresem dla regionu śremskiego był czas Wiosny Ludów. W historii szczególnie zapisała się Bitwa o Książ w 1848 r., która, obok zwycięskich bitew pod Miłosławiem i Sokołowem, była jedną z najważniejszych bitew wielkopolskiej Wiosny Ludów. Bitwa ta była złamaniem ugody jarosławieckiej zawartej wcześniej między władzami pruskimi a Komitetem Narodowym. W Książu Wlkp. sformował się obóz powstańczy dowodzony przez majora Floriana Dąbrowskiego, który otrzymał rozkaz, aby bronić miasta. Dnia 29 kwietnia 1848 r. słabo uzbrojeni powstańcy stanęli naprzeciw wojskom pruskim, które przeważały ich liczebnie. Po kilku godzinach walk miasto zostało spalone, poległo 140 powstańców, a 583 dostało się do niewoli. Dowódcę mjr Dąbrowskiego, który został wielokrotnie ranny, przetransportowano do byłego klasztoru Klarysek w Śremie, w którym dr Teodor Matecki i Emilia Sczaniecka urządzili lazaret. Tam zmarł 2 maja. Poległych pochowano w Książu Wlkp. w trzech mogiłach, z których dwie zachowały się do dzisiaj. Historia bitwy i poległych powstańców jest mocno pielęgnowana w Książu Wlkp. Przechadzając się po mieście znajdziemy kilka pomników stawianych w kolejne rocznice bitwy. Ciekawostką jest również mural pod nazwą „Z kosą na Prusaka”, zaprojektowany przez Małgorzatę Porażewską, którego odsłonięcia dokonano 11.11.2017 r. Mural znajduje się na budynku przy pl. Kosynierów 28, na tej samej ścianie, na której widnieje tablica poświęcona Florianowi Dąbrowskiemu.

Kolejnym ważnym czasem w powiecie śremskim jest okres Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Pamięć tamtych wydarzeń jest szczególnie pielęgnowana, czego dowodem są liczne miejsca pamięci oraz organizowane uroczystości patriotyczne. Wśród osób, które szczególnie wyróżniały się w tamtym okresie, wymienić możemy: dr Seweryna Matuszewskiego, Stefana Chostowskiego, Daniela Kęszyckiego, czy też ks. Jana Beiserta.

Dzień po tym, gdy słynny pianista i działacz niepodległościowy Ignacy Jan Paderewski przybył do Poznania, udali się tam również dr Seweryn Matuszewski i Daniel Kęszycki. Wizyta Paderewskiego w Poznaniu stała się impulsem do wybuchu powstania. Matuszewski i Kęszycki wrócili do Śremu 28 grudnia 1918 r. z rozkazem mobilizacji, podpisanym przez Jana Chłapowskiego. Co ciekawe, miasto udało się przejść unikając jakichkolwiek walk zbrojnych. Dnia 30 grudnia dowódca śremskiego garnizonu ppłk Horst W. Krammer spotkał się z dr Matuszewskim i poddał garnizon wraz z całym zapasem broni i amunicji.

Mieszkańcy powiatu brali udział m.in. w walkach o Poznań, Zbąszyń, Rawicz i Leszno.

Co roku 27 grudnia we wszystkich gminach powiatu śremskiego odbywają się uroczystości patriotyczne upamiętniające poległych Powstańców.

Pamięć Powstania Wielkopolskiego jest szczególnie pielęgnowana wśród mieszkańców powiatu, czego dowodem są chociażby coroczne Spotkania Pokoleń Potomków Powstańców Wielkopolskich, organizowane przez Towarzystwo Miłośników Ziemi Śremskiej, będące upamiętnieniem niegdysiejszych spotkań weteranów Powstania. W samym Śremie napotkać możemy liczne miejsca pamięci, m.in. Pomnik Dobosza w Parku Miejskim im. Powstańców Wlkp., Pomnik Poległych Powstańców na cmentarzu przy ul. Cmentarnej, Tablica pamiątkowa dr Seweryna Matuszewskiego czy też obelisk z tablicą pamiątkową pod Wieżą Ciśnień. W Dolsku zatrzymać się można przy pomnikach na cmentarzu i dolskim rynku, a w Książu Wlkp. przy zbiorowym grobie Powstańców Wlkp. Jeżdżąc po Śremie natkniemy się na ul. Powstańców Wielkopolskich, ul. Dr Seweryna Matuszewskiego, Rondo Powstańców Wielkopolskich czy też Most Daniela Kęszyckiego (nazwany tak w grudniu 2017 roku) i Most majora Stefana Chosłowskiego (nazwany tak w grudniu 2019 r. na cześć dowódcy batalionu śremskiego). Natomiast w Dolsku znajdziemy ul. Powstańców Wlkp. i ul. Stanisława Taczaka, pierwszego naczelnego dowódcę powstania wielkopolskiego. W powiecie funkcjonują też szkoły im. Powstańców Wlkp.: Zespół Szkół Politechnicznych w Śremie, Szkoła Podstawowa w Pyszącej i Szkoła Podstawowa w Chwałkowie Kościelnym. Tematyka Powstania Wielkopolskiego przedstawiona jest również na muralach, na ul. Wojska Polskiego w Śremie: „Listy – Powstaniec Wielkopolski” z 2016 r., „Mały Ułan” z 2017 r. oraz „Ignacy Paderewski” z 2018 r.

Kolejną istotną datą w historii powiatu jest 20 października 1939 r. W ramach operacji Tannenberg w dniach 20-23 października 1939 r. w Wielkopolsce odbyły się masowe, publiczne egzekucje. Działanie takie miało na celu osłabienie społeczeństwa polskiego przez eksterminację polskiej inteligencji, działaczy społecznych i kulturalnych, czołowych przedstawicieli narodu polskiego. W Śremie rozstrzelanych zostało 19 osób, natomiast w Książu Wlkp. 17 mieszkańców gminy Książ Wlkp. i Dolsk. O tym tragicznym wydarzeniu przypomina płyta rozstrzelanych, umiejscowiona na Placu 20 Października w Śremie (rynek), mogiła na cmentarzu przy kościele farnym w Śremie, a także pomnik rozstrzelanych na Placu Kosynierów w Książu Wlkp. (rynek), pomnik nagrobny na ksiąskim cmentarzu parafialnym,

Pomnik Bohaterów Ziemi Dolskiej na dolskim rynku oraz pomnik nagrobny w Hołdzie Bohaterom Ziemi Dolskiej Poległym za Ojczyznę.

Wśród mieszkańców powiatu śremskiego bardzo pielęgnowane są tradycje narodowe i regionalne. Przyczyniają się do tego także lokalne samorządy, które dbają o uroczyste organizacje wszelkich świąt patriotycznych i istotnych dla mieszkańców rocznic. Ponadto bardzo aktywnie działają stowarzyszenia, wśród których wymienić możemy m.in. Towarzystwo Miłośników Ziemi Śremskiej, które w sposób szczególny pielęgnuje pamięć o Powstaniu Wielkopolskim, Kurkowe Bractwo Strzeleckie w Śremie, którego historia sięga 1635 roku, Kurkowe Bractwo Strzeleckie im. Bohaterów Wiosny Ludów w Książu Wlkp. z 1818 r, Towarzystwo im. ks. Piotra Wawrzyniaka w Śremie, kultywujące pamięć o ks. Wawrzyniaku, Towarzystwo Muzyczne im. Mariana Zielińskiego w Śremie, którego Orkiestra Dęta uświetnia większość powiatowych uroczystości patriotycznych, Stowarzyszenie Unia Gospodarcza Regionu Śremskiego – Śremski Ośrodek Wspierania Małej Przedsiębiorczości, zrzeszające wszystkie gminy powiatu i dbające nie tylko o rozwój przedsiębiorczości, ale także turystyki i zachowania dziedzictwa lokalnego powiatu, Światowy Związek Polskich Żołnierzy Łączności Oddział w Śremie oraz Związek Żołnierzy Wojska Polskiego koło im. Pułkownika Lesława Klisowskiego zrzeszające kombatantów i żołnierzy, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Brodnickiej GNIAZDO, zajmujące się zarówno pielęgnacją tradycji, jak i popularyzacją regionu, Stowarzyszenie na Rzecz Wspierania Aktywności Lokalnej w Gminie Dolsk - DKL 2020, aktywizujące i promujące środowisko lokalne, Stowarzyszenie Nasza Gmina, dbające o rozwój życia społeczno-kulturalnego w gminie Książ Wlkp. czy też Stowarzyszenie Miłośników Dziedzictwa Narodowego im. Gen. Józefa Wybickiego, pielęgnujące w powiecie pamięć o Wybickim.

Stowarzyszenia te nie tylko uczestniczą w ważnych uroczystościach w powiecie, ale również organizują własne wydarzenia patriotyczne i kulturalne, dbają o miejsca pamięci i pomniki na terenie powiatu, a także inicjują budowę nowych, wydają publikacje, organizują konkursy, wydarzenia sportowe. Aktywnie współpracują z lokalnymi samorządami i szkołami powiatu śremskiego.

6.3. Krajobraz kulturowy

Zgodnie z art. 3 pkt 14 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2020 poz. 282 z późn. zm.) krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Innymi słowy krajobraz kulturowy tworzy przestrzeń geograficzna ukształtowana przez lata w wyniku działalności człowieka w obrębie środowiska i kultury. Krajobraz taki charakteryzuje się indywidualnością i niepowtarzalnością, ze względu na połączenie elementów zasobów naturalnych terenu z procesami związanymi z aktywnością człowieka na tym terenie,

np. polityką, gospodarką, kulturą. Co ciekawe krajobraz kulturowy to stan chwilowy, który na przestrzeni lat podlega ciągłym zmianom, a jednak jest źródłem poczucia tożsamości i niepowtarzalności lokalnych społeczności. W celu ochrony cennych przykładów krajobrazu kulturowego tworzy się parki kulturowe, podlegające wpisowi do rejestru zabytków.

Rozwój osadnictwa i gospodarki rolnej sprawił, że środowisko przyrodnicze na terenie powiatu śremskiego uległo znacznym przekształceniom, zwłaszcza w obrębie lasów, które obecnie w większości są tworem gospodarki leśnej człowieka. Wyjątkami są fragmenty rezerwatów: Czmoń, utworzonego na terenie gminy Śrem w 1998 r. i Krajkowo, będący jednym z najstarszych rezerwatów w Wielkopolsce, utworzonym w 1958 r. W regionie śremskim wyróżnić możemy jeszcze dwa rezerваты: Miranowo oraz Goździka Sinego w Grzybnie. Ponadto w latach 90-tych XX w. utworzone zostały dwa parki krajobrazowe: Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego, utworzony dla ochrony krajobrazu rolniczego z siecią zadrzewień śródpolnych oraz Rogaliński Park Krajobrazowy, w którego granicach znajduje się wiele zabytków kultury materialnej, w tym zespół pałacowo-parkowy w Rogalinie.

Ciekawym elementem krajobrazu regionu jest Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Łęgi Mechlińskie”, utworzony w 1996 r. przez Radę Miejską w Śremie. Leży on w całości na terenie gminy Śrem i obejmuje fragment doliny Warty w Kotlinie Śremskiej. Ok. 180 ha terenu stanowi kompleks lasów łęgowych i gradowych, a pozostały teren to łąki, pastwiska, zadrzewienia nadrzeczne oraz pola uprawne. Obszar ten obfituje w starorzecza z dobrze zachowanymi ekosystemami. Dużą wartość przyrodniczą stanowią parki podworskie ze starym i zróżnicowanym drzewostanem.

Na terenie powiatu śremskiego występują obszarowe wpisy do rejestru zabytków. W pierwszej kolejności należy wymienić tutaj układ urbanistyczny miasta Śremu wpisany do rejestru zabytków w 1956 r. i 1992 r. pod nr 543/49/A oraz 2254/A, a także założenie urbanistyczne Dolska, wpisane do rejestru zabytków 1956 r. pod nr 2516/A. Na terenie gminy Brodnica nie występują obszarowe wpisy do rejestru zabytków. Zarządzeniem nr 67/WEZ/2019 z dnia 18.10.2019 r. Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków ujął w wojewódzkiej ewidencji zabytków zabytek nieruchomy: historyczny układ urbanistyczny miejscowości Książ Wlkp.

Zgodnie z danymi Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody, prowadzonego przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Warszawie, w powiecie śremskim znajduje się 125 pomników przyrody, w tym 21 w gminie Brodnica, 47 w gminie Dolsk, 7 w gminie Książ Wlkp. i 50 w gminie Śrem. Najczęściej występującymi pomnikami są drzewa i grupy drzew, ale także głązy narzutowe i aleje.

6.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2020 poz. 282 z późn. zm.) formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze powiatu śremskiego nie występują pomniki historii i parki kulturowe, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

6.4.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Jak wskazuje ustawa ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2020 poz. 282) zabytek nieruchomy to nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Na terenie powiatu śremskiego znajduje się 91 zabytków nieruchomych (gmina Brodnica - 16, gmina Dolsk - 18, gmina Książ Wielkopolski - 15, gmina Śrem - 42), wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1) oraz 7 stanowisk archeologicznych (Tabela nr 2).

Tabela nr 1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	ROK WPISU
GMINA BRODNICA				
1	Brodnica	kościół parafialny pw. św. Katarzyny	2162/A	1988
2	Brodnica	zespół pałacowy (pałac, park)	1715/A	1975
3	Chaławy	zespół dworski: dwór park	2117/A	1987
			2032/A	1985
4	Chaławy	magazyn zbożowy (teren folwarku)	2157/A	1988
5	Chaławy	dwie aleje lipowe przy drogach: Piotrowo - Chaławy oraz Chaławy – Rakówka	2195/A	1990
6	Grabianowo	zespół dworski:		

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	ROK WPISU
		dwór park	1995/A 1820/A	1985 1981
7	Grzybno	zespół dworski: dwór park	2562/A 2089/A	1995 1986
8	Iłowiec	kościół parafialny pw. św. Andrzeja	922/Wlkp/A	1970
9	Iłowiec	zespół pałacowy i folwarczny: pałac, park, folwark (stajnia koni wyjazdowych, kurnik, spichrz, spichrz z wieżą, czworak nr 19, czworak nr 20)	923/Wlkp/A 924/Wlkp/A	1973 1994
10	Jaszkowo	kościół parafialny pw. św. Barbary	2420/A	1932
11	Jaszkowo	zespół dworski: dwór, park, brama wjazdowa, oficyna (czworak)	2165/A 1020/A	1988 1970
12	Manieczki	zespół dworski: dwór kaplica park	2187/A 849/A 347/A	1990 1970 1968
13	Piotrowo	zespół dworski i folwarczny: dwór, park, folwark (rządca, stajnia wyjazdowa, stodoła, wozownia z wagą, obora, ogrodzenie z główną bramą wjazdową)	805/Wlkp/A	1974, 1984, 2010
14	Przylepki	zespół pałacowy i folwarczny: pałac, folwark (świniarnia, stajnia, magazyn zbożowy, dom rządcy, kuźnia i stelmacharnia, stodoła), park z alejami	2039/A 2144/A	1986 1988
15	Szołdry	zespół dworski: dwór, spichrz park	1023/A 322/A	1970 1968
16	Żabno	kościół pw. św. Jakuba Apostoła	2430/A	1932
GMINA DOLSK				
1	Błazejewo	kościół filialny pw. św. Jakuba	155/A	1968
2	Brzeźnica	park	2030/A	1985
3	Dolsk	założenie urbanistyczne	2526/A	1956

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	ROK WPISU
4	Dolsk	kościół filialny pw. św. Ducha	159/A	1968
5	Dolsk	zespół kościoła parafialnego pw. św. Michała, ul. Kościelna: kościół dzwonnica, ogrodzenie z bramą plebania, oficyna plebanii	2418/A 838/A 157/A	1953 1970 1968
6	Dolsk	kościół filialny pw. św. Wawrzyńca	837/A	1970
7	Dolsk	dom, ul. Rynek 23	1160/A	1970
8	Dolsk	willa „Azaria” ul. Śremskie Przedmieście 23	1716/A	1975
9	Dolsk	park dworski (w folwarku Podrzekta)	2016/A	1985
10	Lubiatówko	zespół dworski: dwór park spichrz	848/A 1990/A 2240/A	1970 1985 1992
11	Mełpin	zespół dworski: dwór, park	1897/A	1982
12	Międzychód	zespół dworski: dwór, park	1940/A	1984
13	Mszczyszyn	park dworski	2027/A	1985
14	Ostrowieczko	zespół dworski: dwór park	876/A 1946/A	1970 1984
15	Rusocin	zespół dworski: oficyna park	1021/A 1939/A	1970 1984
16	Trąbinek	park	2010/A	1985
17	Wieszczyszyn	kościół parafialny pw. św. Rocha	2623/A	1997
18	Wieszczyszyn	zespół dworski: dwór park	749/Wlkp/A	1984, 2009
GMINA KSIĄŻ WIELKOPOLSKI				
1	Chrzastowo	zespół dworski: dwór, park	1/A	1999
2	Chwałkowo Kościelne	kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła	2241/A	1992
3	Chwałkowo Kościelne	spichrz folwarczny	835/A	1970
4	Gogolewo	kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża dzwonnica, cmentarz przy kościele	258/Wlkp/A	1932, 2005
5	Gogolewo	dwór	1019/A	1970
6	Książ Wlkp.	kościół parafialny pw. św. Mikołaja	1159/A	1970

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	ROK WPISU
7	Książ Wlkp.	kościół ewangelicki, obecnie rzymsko - katolicki pw. św. Antoniego Padewskiego	2592/A	1996
8	Mchy	kościół parafialny pw. św. Marcina	2423/A	1933
9	Mchy	ogrodzenie	172/A	1968
10	Mchy	plebania	850/A	1970
11	Mchy	zespół pałacowy: pałac park spichrz	2490/A 171/A	1952 1968
12	Świączyn	zespół folwarczny (gorzelnia, stodoła, budynek inwentarski, spichrz, 2 obory, stodoła, szopa, wozownia, kuźnia, stajnia, rządcówka)	68/Wlkp/A	2001
13	Włociszewki	zespół kościoła parafialnego: kościół pw. NMP Wniebowziętej, cmentarz przy kościele, plebania	871/Wlkp/A	1932, 2012
14	Włociszewki	zespół dworski: dwór, park	799/Wlkp/A	1970, 1989, 2010
15	Zaborowo	zespół dworski: dwór, park	2313/A 2120/A	1994 1987
GMINA ŚREM				
1	Błociszewo	kościół na cmentarzu kościelnym	828/A	1970
2	Błociszewo	kościół pw. św. Michała Archanioła	2415/A	1932
3	Błociszewo	zespół pałacowy: pałac, pozostałości parku	1436/A 829/A	1973 1970
4	Dalewo	kościół parafialny pw. św. Wojciecha	2377/A	1932
5	Dobczyn	zespół dworski: dwór, park	2035/A	1985
6	Góra	zespół dworski: dwór, park	842/A	1970
7	Grzymistaw	zespół pałacowy: pałac, park	50/Wlkp/A	2001
8	Kadzewo	zespół pałacowy i folwarczny: pałac, park	1533/A	1974

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	ROK WPISU
		folwark „Małe podwórze” (dom mieszkalny, powozownia, stajnia)	2607/A	1996
9	Krzyżanowo	zespół pałacowy: pałac, park	1717/A 1942/A	1975 1984
10	Luciny	park	2081/A	1986
11	Łęg	zespół pałacowy: pałac, park	1913/A 2038/A	1983 1986
12	Mechlin	park z ogrodem i podwórzem gospodarczym	195/Wlkp/A	1985, 2004
13	Mórka	park dworski	1988/A	1985
14	Mórka	kościół pw. MB Wniebowziętej	2424/A	1932
15	Nochowo	zespół pałacowy: pałac, park	2345/A 1989/A	1995 1989
16	Psarskie	zespół pałacowy: pałac, park	1362/A 1718/A	1972 1975
17	Śrem	starostwo, ul. Mickiewicza 17	2588/A	1996
18	Śrem	budynki Bractwa Kurkowego, ul. Zamenhofs (kręgielnia - dawna strzelnica, świetlica, budynek administracyjny)	2243/A	1992
19	Śrem	kościół parafialny pw. NMP Wniebowziętej, ul. Farna 9	2427/A	1932
20	Śrem	ogrodzenie - mur z bramami	586/A	1969
21	Śrem	cmentarz przykościelny	2242/A	1992
22	Śrem	cmentarz parafialny ul. Cmentarna	2239/A	1992
23	Śrem	zespół klasztorny klarysek, ul. Promenada 7: kościół klasztorny pw. św. Ignacego Loyoli, ob. kaplica szpitalna, klasztor, ob. Zakład Pielęgnacyjno - Opiekuńczy ogród klasztorny	856/Wlkp/A	1970, 2011
24	Śrem	park „Wójtostwo”	2016/A	1985
25	Śrem	dom, ul. Wawrzyniaka 2	880/A	1970
26	Śrem	Bank Ludowy, ul. Wawrzyniaka 3	782/Wlkp/A	2011
27	Śrem	dom z oficyną, ul. Kościuszki 2/Rynek	2303/A	1994
28	Śrem	kamienica ul. Kościuszki 10	2279/A	1993
29	Śrem	dom, ul. Matuszewskiego 2	2309/A	1994

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	ROK WPISU
30	Śrem	dom, ul. Marciniaka 2	2298/A	1994
31	Śrem	zespół klasztorny Franciszkanów: kościół pw. Narodzenia NMP, klasztor, ogrodzenie z bramami	2428/A 582/A	1932 1969
32	Śrem	kościół szpitalny, ob. parafialny pw. Św. Ducha	877/A	1970
33	Śrem	ratusz, Pl. 20 Października 1	1018/A	1970
34	Śrem	historyczne założenie urbanistyczne miasta	543/49/A 2254/A	1956 1992
35	Śrem	wodociągowa wieża ciśnień, ul. Mickiewicza	2002/A	1985
36	Śrem	budynek odlewni żeliwa ul. Kolejowa/Kilińskiego	2352/A	1995
37	Śrem	zespół koszarowy przy ul. Sikorskiego (koszary I, koszary II, 3 budynki zaplecza, ujeżdżalnia, internat przy ul. Kilińskiego, 3 wille oficerskie)	2302/A	1994
38	Śrem	lazaret z kaplicą, ob. dom opieki społecznej, ul. Farna 16	55/Wlkp/A	2001
39	Śrem	wikariat, ob. dom opieki społecznej, ul. Farna 18	56/Wlkp/A	2001
40	Śrem	gimnazjum śremskie, ob. LO, ul. Poznańska 11, sala gimnastyczna	2619/A	1997
41	Śrem	budynek stacji pomp i filtrów, ul. Franciszkańska 14	785/Wlkp/A	2010
42	Zbrudzewo	zespół dworski: dwór, park	965/Wlkp/A	2015

Tabela nr 2. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	DATA REJESTRU
GMINA BRODNICA				
1	Chaławy	osada neolityczna, stan. 15, AZP 58-27/34,	2223/A 41/Wlkp./C	20.02.1992 r. 07.09.2007 r.
GMINA DOLSK				
1	Masłowo	cmentarzysko ciepłopalne stan. 1, AZP 61-29/96	653/A 39/Wlkp./C	25.06.1969 r. 26.11.2007 r.
2	Ostrowieczno	grodzisko kultury łużyckiej, stan.1, AZP 61-29/227	1742/A 794/A	22.01.1976 r. 08.12.1969 r.

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	DATA REJESTRU
			39/Wlkp./C	07.09.2007 r.
3	Lubiatowo	grodzisko stożkowate, grodzisko stożkowate, stan. 1, AZP 61-28/125	2056/A 40/Wlkp./C	20.01.1986 r. 07.09.2007 r.
GMINA KSIĄŻ WIELKOPOLSKI				
1	Włóściejewki	grodzisko stożkowate, stan. 1, AZP 60-30/167	2169/A 42/Wlkp/C	10.01.1989 r. 07.09.2007 r.
GMINA ŚREM				
1	Mórka	grodzisko późnośredniowieczne, stan. 1, AZP 61-28/61	1971/A 43/Wlkp./C	10.12.1984 r. 07.09.2007 r.
2	Śrem	grodzisko, stan. 7, AZP 59-28/108	orzeczenie konserwatorskie nr Kl.IV-73/34/57, poz. 43 44/Wlkp./C	04.05.1957 r.

6.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2020 poz. 282 z późn. zm.) zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Wpisu zabytku ruchomego do rejestru zabytków dokonuje wojewódzki konserwator zabytków na wniosek właściciela, a tylko w szczególnych okolicznościach z urzędu, pod warunkiem, że istnieje uzasadniona obawa zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Co ważne w rejestrze zabytków ruchomych nie znajdziemy obiektów muzealnych wpisanych do inwentarzy muzealnych oraz materiałów bibliotecznych wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Zabytki ruchome na terenie powiatu śremskiego znajdują się głównie w kościołach rzymskokatolickich i stanowią ich wyposażenie lub wystrój. Wykaz zabytków ruchomych znajduje się w Tabeli nr 3, która wytworzona została na podstawie dokumentów gminnych wskazanych w Tabeli nr 4.

Do wpisania do rejestru zabytków kwalifikują się zespoły wyposażenia i wystroju kościołów parafialnych w Książu Wlkp., Mchach i Chwałkowie Kościelnym oraz wystrój sztukatorski sali balowej pałacu w Mchach autorstwa Michała Ceptowicza z 1792 r. z motywami roślinnymi i scenami figuralnymi, a także znaczna ilość występujących na terenie gminy kapliczek i figur przydrożnych.

Tabela nr 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	DATA REJESTRU
GMINA BRODNICA				
1	Brodnica	wystrój i 33 elementy wyposażenia kościoła pw. św. Katarzyny	122/Wlkp/B	26.05.2008 r.
2	Brodnica	nagrobek Józefa Wybickiego na cmentarzu przy kościele pw. św. Katarzyny	505/Wlkp/B	11.05.2018 r.
3	Iłówiec	wystrój i 27 elementów wyposażenia kościoła pw. św. Andrzeja i MB Iłowieckiej	120/Wlkp/B	09.05.2008 r.
4	Jaszkowo	wystrój i 27 elementów wyposażenia kościoła pw. św. Barbary	95/Wlkp/B	04.07.2007 r.
5	Żabno	43 elementy wystroju i wyposażenia kościoła pw. św. Jakuba Apostoła	226/Wlkp/B	31.05.2012 r.
6	Żabno	dwa pomniki nagrobne oraz krzyż przydrożny na cmentarzu parafialnym	22/Wlkp/B	19.09.2000 r.
GMINA DOLSK				
1	Błazejewo	13 elementów wyposażenia kościoła pw. św. Jakuba	78/Wlkp/B	09.01.2006 r.
2	Dolsk	60 elementów wystroju i wyposażenia kościoła pw. św. Michała Archanioła	225/Wlkp/B	17.05.2012 r.
3	Dolsk	11 elementów wystroju i wyposażenia plebanii parafii pw. św. Michała Archanioła	248/Wlkp/B	08.10.2012 r.
4	Dolsk	13 elementów wystroju i wyposażenia kościoła pw. św. Ducha	247/Wlkp/B	08.10.2012 r.
5	Dolsk	5 elementów wystroju i wyposażenia kościoła filialnego pw. św. Wawrzyńca	295/Wlkp/B	14.06.2013 r.
6	Wieszczyczyn	39 elementów wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Rocha	180/Wlkp/B	27.07.2010 r.
GMINA KSIĄŻ WIELKOPOLSKI				
1	Gogolewo	34 elementy wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża	158/Wlkp/B	07.09.2009 r.
2	Włóściejewki	wystrój i 27 elementów wyposażenia kościoła pw. NMP Niepokalanie Poczętej	108/Wlkp/B	10.01.2008 r.
GMINA ŚREM				

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	DATA REJESTRU
1	Błociszewo	33 elementy wystroju i wyposażenia kościoła pw. św. Michała Archanioła	129/Wlkp/B	08.08.2008 r.
2	Dalewo	30 elementów wyposażenia kościoła pw. św. Wojciecha	393/B	1978 r.
3	Dalewo	33 elementy wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha	321/Wlkp/B	20.01.2014
4	Mórka	31 elementów wyposażenia kościoła pw. NMP Wniebowziętej	79/Wlkp/B	09.01.2006 r.
5	Śrem	50 elementów wyposażenia kościoła NMP Wniebowziętej	3/Wlkp/B	15.12.1999 r.
6	Śrem	figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem na rynku	37/Wlkp/B	03.09.2002 r.
7	Śrem	17 elementów wystroju i wyposażenia zespołu klasztornego pw. św. Ignacego Layoli przy zakładzie opiekuńczym	135/Wlkp/B	14.10.2008 r.
8	Śrem	malowidła ściennie z kościoła farnego pw. NMP Wniebowziętej	162/Wlkp/B	16.10.2009 r.
9	Śrem	24 elementy wyposażenia kościoła filialnego pw. Narodzenia NMP	206/Wlkp/B (stary numer decyzji 404/B)	26.06.1995 r.

6.4.3. Gminne ewidencje zabytków i Gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu

Wśród zadań własnych gminy, wynikających z ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2020 poz. 713) należą m.in. sprawy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Natomiast art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2020 poz. 282 z późn. zm.) wymaga od gmin m.in. zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie oraz zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków. Instrumentem służącym realizacji powyższych obowiązków służyć ma gminna ewidencja zabytków.

Zgodnie z ustawą wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Stworzenie gminnej ewidencji zabytków jest niezbędne, gdyż jest ona podstawą do stworzenia gminnego programu opieki nad zabytkami.

Na terenie powiatu śremskiego wszystkie gminy posiadają wykonaną gminną ewidencję zabytków, jednak wymagają one zaktualizowania ze względu na odległy czas opracowania. Tylko jedna z gmin posiada aktualny Gminny program opieki nad zabytkami – jest to gmina Śrem. Informacje o wszystkich gminach znajdują się w Tabeli nr 4.

Tabela nr 4. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz Gminnych programów opieki nad zabytkami na terenie powiatu śremskiego

LP.	GMINA	GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW	GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTEKAMI
1	Brodnica	opracowana w 2011 r.	nieaktualny, opracowany na lata 2008 - 2011
2	Dolsk	opracowana w 2008 r.	nieaktualny, opracowany na lata 2008 - 2011
3	Książ Wielkopolski	opracowana w 2009 r.	nieaktualny, opracowany na lata 2008 - 2011
4	Śrem	opracowana w 2018 r.	opracowany na lata 2018-2021

6.4.4. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to, zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2020 poz. 282 z późn. zm.), zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Na terenie powiatu występują 1473 zewidencjonowane stanowiska archeologiczne (8 wpisanych do rejestru zabytków), w tym (Tabela nr 5):

- grodziska: 14,
- osady: 1402,
- cmentarzyska: 54,
- inne: 3.

Tabela nr 5. Stanowiska archeologiczne zewidencjonowane i wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE	LICZBA OGÓŁEM				LICZBA STANOWISK WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW			
	gmina Brodnica	gmina Dolsk	gmina Książ Wlkp.	gmina Śrem	gmina Brodnica	gmina Dolsk	gmina Książ Wlkp.	gmina Śrem
Grodziska	1	7	3	3	-	2	1	2
Osady	363	442	296	301	1	-	-	-
Cmentarzyska	11	31	3	9	-	1	-	1
Inne	1	1	-	1	-	-	-	-
ŁĄCZNIE	376	481	302	314	1	3	1	3

Największy zasób stanowisk archeologicznych występuje na terenie gminy Dolsk. Teren ten był atrakcyjny dla osadnictwa w pradziejach i we wczesnym średniowieczu, na co wskazuje znaczne zagęszczenie stanowisk. Osadnictwo na tym obszarze jest bogate i urozmaicone, zlokalizowane głównie wzdłuż krawędzi i stoków dolinek, m.in. doliny Kanału Obry oraz mniejszych cieków w okolicach wsi Trąbinek, Kotowo i Nowieczek. Stanowiska archeologiczne występują także wzdłuż brzegów jezior Wielkie Dolskie, Trąbinek Ostrowieczno, Nowiec, Mełpińskie i Lubiatówko. Wyraźne skupisko pozostałości po dawnym osadnictwie odnotowuje się w okolicy miejscowości Dolsk, Mełpin, Mszczyczyn, Ostrowieczno, Księginki, Kotowo, Trąbinek, Nowieczek. Najstarsze ślady osadnictwa związane są z okupowaniem przez krótkotrwałe obozowiska mezolitycznych społeczności myśliwsko - rybackich krawędzi małych dolin w pobliżu wsi Nowieczek, Ostrowieczno, Lubiatowo, Mszczyczyn. Na uwagę zasługuje osada neolityczna w Małachowie. Wśród punktów osadniczych z epoki brązu szczególną wartość reprezentują osady kultury łużyckiej w Mełpinie, Kotowie, Trąbinku i Mszczyczynie oraz cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Małachowie. Z okresu wpływów rzymskich (epoka żelaza) pochodzą rozległe osady w Księginkach i Pokrzywnicy. Obszary wokół miejscowości Kotowo, Dolsk, Nowieczek, Ostrowieczno, Mełpin i Księginki należy uznać za domenę osadnictwa wczesno i późnośredniowiecznego oraz funkcjonującego w czasach nowożytnych.

Osadnictwo pradziejowe na obszarze gminy Brodnica koncentruje się głównie na krawędziach i stokach dolinek cieków wodnych, m.in. w okolicach Żabna i Iłowca Wielkiego. Liczniejsze stanowiska archeologiczne zlokalizowane są także między Grzybno i kanałem Szymanowo - Grzybno od miejscowości Brodnica po Górkę. Najstarsze ślady osadnictwa związane są z okupowaniem krawędzi małych dolin w pobliżu Żabna i Jaskowa przez krótkotrwałe obozowiska mezolitycznych społeczności myśliwsko - łowieckich. Z okresem neolitu związane są pozostałości osadnictwa kultury pucharów lejkowatych, szczególnie licznie reprezentowane na obszarach przynależących do wsi Esterpole, Grzybno i Żabno. Wśród punktów osadniczych z okresu brązu i żelaza szczególną wartość reprezentują skupiska osad ludności kultury łużyckiej i pomorskiej w okolicach Jaskowa, Iłowca Wielkiego i Górki. Natomiast miejscem szczególnej koncentracji osadnictwa wczesnośredniowiecznego oraz z okresu nowożytnego były okolice Brodnicy, Grzybna i Żabna.

Osadnictwo pradziejowe na terenie gminy Książ Wlkp. skupia się głównie na krawędziach i stokach dolinek cieków wodnych. Obszarem skoncentrowanego osadnictwa są stoki i krawędzie terenu w rejonie bezimiennych jezior i ich dopływów w okolicach miejscowości Książ, Kiełczynek, Konarskie i Włóściejewki. Stanowiska archeologiczne zlokalizowano także na południe od jeziora Jarosławskiego. Najstarsze ślady osadnictwa na odnośnym obszarze związane są z krótkotrwałym okupowaniem przez ludność z epoki kamienia wydm w okolicach wsi Kiełczynek, Konarzyce oraz Konarskie. Wśród punktów osadniczych pochodzących z okresu neolitu szczególną wartość reprezentują pozostałości osad ludności kultury pucharów lejkowatych z Jarosławek, Włóściejewek, Brzóstowni, Radoszkowa i Konarzac. Uwagę zwracają również relikty z młodszych okresów przedhistorycznych - z epok brązu i żelaza. Są to szczególnie liczne pozostałości osad ludności kultury łużyckiej i pomorskiej z okolic Konarzac, Kiełczynka i Włóściejewek oraz ludności kultury przeworskiej w Jarosławkach, Konarzacach, Kiełczynku i Książu Wlkp. Z wcześniejszym średniowieczem związane są rozległe osady (tj. o dużym rozrzucie ceramiki) w okolicach Kiełczynka i Konarskich. Interesujący późnośredniowieczny zespół osadniczy tworzą obiekty ze stanowisk lokalizowanych w okolicach grodziska we Włóściejewkach. Wyraźne skupisko pozostałości po osadnictwie nowożytnym odnotowano w okolicach wsi Mchy i Chwałkowo Kościelne, wokół rozciągających się tam cieków wodnych i podmokłych łąk.

Gmina Śrem była bardzo atrakcyjna dla osadnictwa w pradziejach i we wczesnym średniowieczu. Osadnictwo o znacznym zagęszczeniu występuje zwłaszcza na terasie nadzalewowej Warty - w pasie o szerokości 1 km. Na wschód od Warty najwyższą frekwencję wykazują stanowiska kultury łużyckiej i z okresu wpływów rzymskich, a następnie z okresu późnego średniowiecza. Dużo mniej intensywne osadnictwo występowało w okresie wczesnego średniowiecza. Skupiska stanowisk z epoki kamienia i kultury łużyckiej występują w okolicach miejscowości Góra i Szymanowo, natomiast późnego średniowiecza i okresu nowożytnego wokół miejscowości Góra. Zagęszczenie stanowisk występuje w rejonie jeziora Móreckiego i Grzymisławskiego. Wyraźne skupisko pozostałości po dawnym osadnictwie odnotowuje się także w okolicy miejscowości Krzyżanowo i Błociszewo, wokół rozciągających się tam cieków wodnych i podmokłych pól. Najstarsze ślady osadnictwa związane są z okupowaniem krawędzi małych dolin w pobliżu wsi Niestabin i Grzymisław przez krótkotrwałe obozowiska mezolitycznych społeczności myśliwsko - rybackich. Wśród punktów osadniczych z okresu brązu i żelaza szczególną wartość reprezentują osada wczesnobrązowa w Niestabinie oraz osady kultury łużyckiej i pomorskiej w okolicach miejscowości Mórka i Niestabin.

Na terenie powiatu występują stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej:

- gmina Brodnica:

Grzybno, stan. 1, AZP 57-27/37 - grodzisko późnośredniowieczne.

- gmina Dolsk:

Ostrowieczno, stan. 1, AZP 61-29/227 - grodzisko kultury łużyckiej,

Ostrowieczno, stan. 3, AZP 61-29/224 - grodzisko pierścieniowate,

Lubiatowo, stan. 1., AZP 61-28/125 - grodzisko stożkowe,
Lubiatowo, stan. 38, AZP 61-28/148 - grodzisko stożkowe,
Lubiatowo, stan. 37, AZP 61-28/147 - cmentarzysko kurhanowe,
Kotowo, stan. 68, AZP 61-29/86 - grodzisko stożkowe,
Drzonek, stan. 5, AZP 61-29/92 - kurhan,
Dolsk, stan. 5, AZP 61-29/262 - grodzisko.

- gmina Książ Wielkopolski:

Włóściejewki, stan. 1, AZP 60-30/167 - grodzisko stożkowe,
Włóściejewki, stan. 2, AZP 60-30/154 - grodzisko,
Mchy, stan. 42, AZP 61-30/62 - grodzisko,
Książ Wlkp., stan. 1, AZP 60-30/103 - grodzisko stożkowe.

Wszystkie stanowiska archeologiczne zewidencjonowane zostały w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP), czyli programu badawczo - konserwatorskiego, stanowiącego podstawową metodę ewidencjonowania stanowisk archeologicznych. Program ten systematyzuje dotychczasowy zasób wiedzy w rozpoznaniu archeologicznym terenu poprzez badania powierzchniowe oraz uwzględnienie wszelkich informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach, publikacjach.

Spośród zabytków archeologicznych występujących na terenie powiatu śremskiego dobrym stanem zachowania, niewymagającym żadnych zabiegów konserwatorskich cechuje się grodzisko we Włóściejewkach, które jest dobrze zachowane i funkcjonuje jako nieużytek. Grodzisko w Lubiatowie, położone na terenie rekreacyjnym, wymaga zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie. Grodziska w Ostrowiecznie, Mórce i Śremie funkcjonują jako nieużytki i wymagają oznakowania oraz odsłonięcia rzeźby.

Głównym zagrożeniem dla zabytków archeologicznych z terenu powiatu są nielegalne poszukiwania z użyciem wykrywacza metali, które powodują niszczenie grodzisk, cmentarzysk i kurhanów. Niekorzystny wpływ na zabytkowe stanowiska archeologiczne wywierają także inwestycje przemysłowe, mieszkaniowe, budowa dróg i obwodnic, melioracje, budowa zbiorników retencyjnych oraz intensywne użytkowanie pól uprawnych (głęboka orka). Zagrożenie dla dziedzictwa archeologicznego stanowi także rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym często były okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Aby zapobiec zniszczeniu stanowisk archeologicznych, prace ziemne prowadzone w strefie ochrony stanowisk archeologicznych wymagają prowadzenia prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Jest to szczególnie ważne podczas takich inwestycji jak: budowa obwodnic, dróg, zbiorników retencyjnych, kopalń kruszywa, gdyż inwestycje te z uwagi na szerokopłaszczyznowy charakter

prac ziemnych w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową i obiekty archeologiczne. Rozwój przemysłu, turystyki i budownictwa mieszkaniowego może stanowić istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych, dlatego istotne jest wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a także uwzględnianie opinii i decyzji konserwatorskich w wydawanych przez starostę pozwoleniach na budowę. Bardzo ważną sprawą jest również edukacja mieszkańców powiatu na temat wartości znalezisk archeologicznych i potrzeby ich zachowania.

Powiat śremski w najbliższych latach nie planuje inwestycji, które wiążą się z pracami ziemnymi, które mogłyby nieść zagrożenie dla zabytków archeologicznych.

6.5. Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla powiatu

Na terenie powiatu śremskiego zachowały się liczne cenne zabytki nieruchome, wśród których wymienić należy przede wszystkim:

- **Obiekty sakralne**

Kościół pw. św. Katarzyny w Brodnicy zbudowany został w 1862 r. Wieżę kościelną wzniesiono w latach 1880 - 1890. Świątynia jest jednonawowa, orientowana, zbudowana na planie krzyża. Do przęśla od strony wschodniej przylegają dwie kwadratowe zakrystie z wejściami od zewnątrz. Nawa główna nakryta jest dwuspadowym dachem i krzyżuje się z transeptem nakrytym nieco niższym dachem z sygnaturką pośrodku skrzyżowania. Elewacje świątyni są ceglane ze szczytami w transepcie i wielokondygnacyjną wieżą od zachodu, która przykryta jest hełmem z iglicą. Na szczególną uwagę zasługuje klasycystyczne tabernakulum wewnątrz świątyni, dwa późnobarokowe krucyfiksy oraz rzeźby Chrystusa Króla i Matki Boskiej z Dzieciątkiem.

Kościół parafialny pw. św. Andrzeja w Iłówcu pochodzi z 1841 r., zaprojektowany przez budowniczego rejencyjnego Abiht, wybudowany przez Ernesta Meinike ze Śremu. W 1902 r. dobudowano wieżę. Kościół jest w stylu późnoklasycystycznym, murowany, jednonawowy, z dwuspadowym dachem. W ołtarzu głównym znajduje się gotycka rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem z ok. 1400 r., rokokowe ołtarze pochodzą z kościoła pobernardyńskiego w Kościanie. Nad ołtarzem głównym znajduje się barokowy obraz św. Andrzeja Apostoła, w ołtarzach bocznych znajdują się: w prawym obrazu św. Antoniego Padewskiego i św. Władysława Węgierskiego, w lewym św. Anny Samotrzcę i św. Kazimierza Królewicza. Na elewacji wieży wisi tablica upamiętniająca 150-lecie świątyni. Przy wejściu na teren przykościelny stoi kolumna maryjna.

Kościół pw. św. Barbary w Jaszkanie to budynek powstały przed 1463 r., późnogotycki, orientowany, jednonawowy z prezbiterium węższym i niższym zamkniętym wielobocznie. Świątynia zbudowana jest z cegieł o układzie polskim, na zewnątrz opięta wielouskokowymi

szkarpami. Wewnątrz znajduje się trzyprzęsłowa nawa i dwuprzęsłowe prezbiterium nakryte sklepieniem gwiaździstym z 1 poł. XVI w., w zakrystii zaś sklepienie kolebkowe. Okna i portale są ostrołukowe. Ołtarz główny kościoła pochodzi z 1710 r. i zawiera obraz Trójcy Św. oraz w zwieńczeniu obraz św. Barbary.

Kaplica pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny - kaplica rodowa Wybickich w Manieczkach ufundowana przez Józefa Wybickiego, zbudowana w 1786 r. w bezpośrednim sąsiedztwie dawnego dworu generała. Kaplica w kształcie rotundy z okrągłym, hełmowym dachem krytym blachą z sygnaturką pośrodku.

Kościół pw. św. Jakuba Apostoła w Żabnie wzniesiono w 1789 r. z fundacji Jakuba Bilińskiego - właściciela wsi. Świątynia jest jednonawowa, konstrukcji sumikowo - łątkowej, od zewnątrz oszalowana, zbudowana na planie krzyża z transeptem. Posiada krótkie i zamknięte wielobocznie prezbiterium. Od południa przy nawie znajduje się kwadratowa wieża z zegarem od frontu oraz kruchtą w przyziemiu. Zwieńczona jest ona metalowym hełmem z dużą latarnią i krzyżem. Wewnątrz niej wiszą cztery dzwony, z których najstarszy pochodzi z 1799 r. Chór muzyczny jest nadwieszony i posiada wybrzuszenia w części środkowej. Nad chórem na belce widnieje napis i data budowy kościoła 1789. Świątynia posiada wyposażenie jednolite późnobarokowe i klasycystyczne z ok. 1790 r., w tym m.in. ołtarz główny z obrazami św. Jakuba i św. Katarzyny.

Kościół pw. św. Ducha w Dolsku zbudowany został w 1618 r. na miejscu wcześniejszej świątyni ufundowanej wraz ze szpitalem w 1442 r. przez bp. poznańskiego Andrzeja Opalińskiego. Posiada on konstrukcję zrębową, na zewnątrz oszalowany jest deskami, a nawa wzniesiona została na planie zbliżonym do kwadratu. Do nawy przylegają kruchty o konstrukcji szkieletowej. Nad zachodnią kruchtą wznosi się czworoboczna wieża zwieńczona hełmem gontowym z latarnią. We wnętrzu znajduje się belka z krucyfiksem opatrzona w datę budowy. Na uwagę zasługują profilowane otwory drzwiowe o wyraźnych cechach gotyckich, zamknięte łukiem w ośli grzbiet i łukiem podkowiastym.

Kościół pw. św. Jakuba Apostoła w Błazejewie jest niewielkim kościołem zbudowanym w 1676 r. dla drwali wyrąbujących okoliczne lasy potrzebne dla wznoszonej wówczas świątyni na Świętej Górze. Kościół jest orientowany, jednonawowy z prezbiterium zamkniętym wielobocznie i dwiema kaplicami przy nawie, tworzącymi rodzaj transeptu. Na dachu góruje wieża z barokowym hełmem zakończonym latarnią. Wyposażenie świątyni zachowało cechy twórczości ludowej. Kościół posiada trzy ołtarze wykonane z drewna.

Kościół pw. św. Michała Archanioła w Dolsku wzniesiony został ok. 1460 r. z fundacji biskupa poznańskiego Andrzeja Opalińskiego i należy do najcenniejszych kościołów gotyckich w Wielkopolsce. Jest to świątynia orientowana, czyli posiadająca prezbiterium zwrócone na wschód, murowana z cegieł w układzie polskim o trójnawowym układzie halowym. Od południa przylegają do niej dwie prostokątne kaplice. Korpus kościoła i gotycka kaplica od zewnątrz opięte są uskokowymi szkarpami. W jego centralnej części znajduje się obraz koronacji Matki Boskiej z 1627 r. z warsztatu wielkopolskiego. Świątynia otoczona jest murem z barokową bramą i dzwonnica z końca XVIII w. zbudowaną na rzucie kwadratu.

Kościół pw. św. Wawrzyńca w Dolsku zbudowany został ok. 1685 r. na rzucie prostokąta z niewydzielonym prezbiterium zamkniętym wielobocznie. Świątynia otoczona jest kamiennym murem zbudowanym na początku XX w. W 1983 r. na skutek huraganu zniszczona została drewniana kwadratowa wieża, którą dobudowano do kościoła w XVIII w. Wyposażenie świątyni pochodzi z XVII w.

Plebania w Dolsku wzniesiona została w latach 1758 - 1770 staraniem proboszcza Marcina Ollrycha. W 1889 r. została gruntownie odrestaurowana. Złożona jest z domu mieszkalnego zwróconego frontem na wschód oraz oficyny usytuowanej pod kątem prostym do domu i połączonej z nim krótkim przejściem. Budynek plebanii jest murowany, późnobarokowy z dachem mansardowym z lukarnami. W 2001 r. odkryto wewnątrz rokokowe polichromie przedstawiające krajobraz z ogrodem otaczającym rezydencję oraz scenki rodzajowe z postaciami muzykantów, pochodzące z ok. 1750 r. Plebania zaliczana jest do najpiękniejszych w Wielkopolsce.

Kościół pw. św. Michała Archanioła w Chwałkowie Kościelnym wzniesiono w 1819 r. na miejscu wcześniejszego - drewnianego. W 1891 r. dobudowano w stylu neogotyckim prezbiterium oraz zakrystię z wieżą. Jest to świątynia orientowana, otynkowana i jednonawowa. W wystroju wnętrza wykorzystano m.in. fragmenty późnogotyckiej płaskorzeźby z Pokłonem Trzech Króli.

Kościół parafialny pw. św. Rocha w Wieszczyźnie to neorenesansowa budowla z 1908 r. Wieża kościoła zwieńczona jest hełmem, z dwoma dzwonami z 1681 r. W oknach znajdują się godne uwagi witraże. Wewnątrz neobarokowe sztukaterie, sklepienia krzyżowe w nawach bocznych, na skrzyżowaniu naw - kopuła. W zach. części kwadratowa kruchta, a wyżej czterokondygnacyjna, barokowa wieża. W prezbiterium w oknach po bokach ołtarza głównego witraż Serca Matki Boskiej i Serca Pana Jezusa, przed prezbiterium na ścianie po prawej stronie znajduje się obraz Św. Rocha z poł. XIX w. zachowany z poprzedniego drewnianego Kościoła z 1404 r., który spłonął 30 marca 1906 r. Na zewnątrz znajduje się krypta grobowa Krzysztoporskich oraz tablice epitafijne. W murze umieszczone są dwie barokowe kapliczki z 1849 r. z figurami św. Jana Nepomucena i Serca Jezusowego.

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Gogolewie postawiony został w 1779 r. na wzgórzu, przy zakolu Warty, w odległości ok. 1 km. od wsi. Wybudowany w stylu barokowym, orientowany, o konstrukcji szkieletowej, kryty gontem, jednonawowy z węższym i nieco niższym prezbiterium. W zachodniej części nawy znajduje się kruchta, pod którą jest krypta grobowa. Wewnątrz nawę podzielono dwoma rzędami słupów. Chór muzyczny wsparty na dwóch słupach jest wybrzuszony w kierunku nawy. Ołtarz główny pochodzi z 1780 r. i zawiera krzyż w otoczeniu korony cierniowej.

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP. i św. Mikołaja w Książu Wilkp. wzniesiony został w 1755 r. na miejscu świątyni drewnianej, z fundacji dziedzica miasteczka Macieja Wyszogoty Zakrzewskiego. W latach 1948 - 1949 został rozbudowany. Jest to budynek trzynawowy, od strony południowej znajduje się zakrystia, a od strony północnej kaplica Najświętszego Serca Jezusowego. Z wcześniej istniejącego kościoła barokowego zachowana została część

zachodnia (obecnie prezbiterium), część transeptu włączona w nowy korpus oraz obraz Matki Boskiej z 1 poł. XVII w. Na suficie znajdują się trzy plafony: obraz Matki Boskiej Wniebowziętej, Agnus Dei oraz obraz przedstawiający polskich świętych i aniołów adorujących Ducha Świętego.

Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki pw. św. Antoniego Padewskiego w Książu Wielkopolskim - świątynia ta pierwotnie stanowiła zbór ewangelicki (do 1945 r.), została zbudowana w 1794 r. na miejscu domu modlitwy przez ewangelików. Była to budowla konstrukcji węgłowej z wieżyczką. Drewno do budowy zostało подарowane przez ówczesnego właściciela Książa, Ignacego Zakrzewskiego. W 1836 r. budowla została gruntownie wyremontowana. Kościół został przebudowany w 1914 r. Posiada obecnie wieżę w stylu neobarokowym, na której umieszczony jest zegar.

Kościół pw. św. Marcina biskupa w Mchach został wzniesiony w latach 1575 - 1616 z fundacji Stanisława Sepińskiego. Jest to świątynia późnorenesansowa, orientowana, zbudowana na układzie jednonawowym z nawą dwuprzęsłową. Przy nawie od strony zachodniej stoi kwadratowa wieża z kruchtą w przyziemiu. W łuku tęczowym znajduje się kartusz z literami HP AD 1616. Chór muzyczny posiada wybrzuszoną balustradę wspartą na czterech kolumnkach. W pobliżu prezbiterium usytuowany jest późnorenesansowy nagrobek Stanisława Sepińskiego i jego żony Katarzyny z ok. 1600 r. Wewnątrz wieży wisi renesansowy dzwon z wybitą datą 1624.

Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP we Włociszewkach to świątynia późnogotycka, zbudowana w pocz. XVI w., reprezentująca styl gotyku nadwiślańskiego, orientowana, parterowa, murowana z cegły w układzie polskim z użyciem zendrówki o dwuspadowym dachu pokrytym dachówką. Ołtarz główny zawiera obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1 poł. XVII w. Na zewnętrznej ścianie znajduje się wmurowany w ścianę gład ze śladami stóp, nawiązujący do legendy o powstaniu kościoła.

Kościół NMP Wniebowziętej w Śremie to późnogotycki kościół zwieńczony 62 m wieżą. Czas jego powstania jest nieokreślony, prawdopodobnie budowę rozpoczęto po 1393 r. Jedną z kaplic, obecnie zakrystię, dobudowano w 1504 r., a kilka lat później wzniesiono wieżę. Kaplica Chłapowskich powstała w 1627 r. Jednonawowe wnętrze przykrywa sklepienie gwiaździste z XV/XVI w. Do zabytkowego wnętrza kościoła należą: ołtarz boczny, późnorenesansowy obraz Adoracja Matki Boskiej przez św. Wojciecha i św. Stanisława z ok. 1620 r., ołtarz główny z 1892 r. ze zdobiącymi go rzeźbami św. Piotra i Pawła, a w nim kopia obrazu Tycjana Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny z tego samego okresu. Na uwagę zasługuje również przyścienny nagrobek Jerzego Jączyńskiego, zmarłego w 1597 r. podstarościego śremskiego.

Kościół pw. św. Ducha w Śremie jest drugim najstarszym kościołem w mieście. Postawiony został w 1614 r., a po przejściu go przez protestantów przebudowany w 1840 r. Jest to budynek jednonawowy z niewydzielonym prezbiterium o dwuspadowym, jednokalenicowym dachu, murowany z cegły w układzie polskim. Od wschodu znajduje się kaplica, a od zachodu kruchta neogotycka. Wnętrze kościoła zachowało wiele elementów nawiązujących do

dawnego zboru ewangelickiego z charakterystycznymi balkonami. Fasada ozdobiona jest czworokątnymi wieżyczkami oraz ostrołukowym szczytem.

Kościół pw. św. Wojciecha w Dalewie powstał na pocz. XIV w. i należy do najstarszych zabytków powiatu. Pierwsze wzmianki o kościele pochodzą z 1367 r. Świątynia została przebudowana po pożarze w XVII w. Jest to budynek wczesnogotycki, jednonawowy, z nieco węższym prezbiterium, przykryty stropem, murowany z cegły w układzie polskim. W zakrystii znajduje się dwuprzęsłowe sklepienie kolebkowo - krzyżowe. Okna usytuowane są w tynkowanych obramieniach, zamknięte łukami odcinkowymi, a dach zwieńczony wieżyczką z 1697 r. Na uwagę zasługuje bogate wnętrze kościoła. Zamurowane wnęki okien prezbiterium zdobią barokowe freski. Ambona pochodząca z późnego renesansu ozdobiona jest malowanymi postaciami czterech ewangelistów. Na ścianie zewnętrznej znajduje się tablica poświęcona ks. Piotrowi Wawrzyniakowi. Ciekawy element architektury stanowi dzwonnica konstrukcji szkieletowej z 1878 r., w której znajdują się dwa dzwony: z 1868 i 1926 r.

Kościół pw. św. Michała Archanioła w Błociszewie wzniesiony został w 1 poł. XVIII w. na miejscu wcześniejszego, pochodzącego z XV w. Posiada on konstrukcję szkieletową, na zewnątrz oszalowaną. Wewnątrz znajduje się nadwieszony chór muzyczny, wybruszony ku nawie. Okna zdobią neorenesansowe witraże z 1906 r., a małą wieżyczkę zegar pochodzący z 1847 r. Budynek posiada dwuspadowy dach kryty łupkiem.

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Mórce pochodzi z poł. XVII w., posiada konstrukcję szkieletową, wypełnioną gliną, jest oszalowany, jednonawowy, z węższym i nieco niższym prezbiterium. Łuk tęczy koszykowy wsparty jest na kolumnach tokańskich, a ściany rozczłonkowane pilastrami podtrzymującymi belkowanie. Ołtarz główny jest drewniany, malowany, wczesnobarokowy z końca XVII w., a drzwi prezbiterium do zakrystii żelazne z listwową kratownicą z XVII w. Do najstarszych części kościoła należy nawa z wielobocznie zamkniętym chórem oraz zakrystia, w której znajduje się sklepienie kolebkowe z lunetami ozdobione rozetkami i główkami aniołków. Wnętrze kościoła prezentuje wystrój barokowy. Przy kościele znajduje się brama - dzwonnica z XIX w. z dwoma dzwonami z 1612 r.

Zespół poklasztorny Franciszkanów w Śremie powstał na przełomie XVII i XVIII w., składa się z kościoła pw. Narodzenia NMP oraz dawnego klasztoru Franciszkanów. Barokowy kościół jest budynkiem trójnawowym, halowym, z węższym prostokątnym prezbiterium. Wnętrze przykrywa w nawie sklepienie żaglaste, w prezbiterium kolebkowe z lunetami i skromną późnorenesansową sztukaterią z XVII w. Zabudowania klasztorne złożone są z trzech skrzydeł kryjących kwadratowy wirydarz. Oś elewacji frontowej zdobi późnobarokowy portal. W krużganku znajduje się tablica poświęcona ojcu Hieronimowi Gruszeckiemu.

Zespół poklasztorny Klarysek w Śremie obejmuje barokowy kościół św. Ignacego Loyoli oraz budynek poklasztorny pochodzących z XVIII w. W przeszłości na tym miejscu znajdowała się siedziba klasztoru Franciszkanów sprowadzonych do miasta w 1261 r., następnie od 1623 r. żeńskiego zakonu Klarysek oraz od 1855 r. zakonu Jezuitów. Obecnie znajduje się w nim Zakład Opiekuńczo - Lecznicy. Kościół pw. św. Ignacego Loyoli to budynek trzynawowy, o korpusie

trzyprzęsłowym i wyższym prezbiterium zamkniętym wielobocznie. Znajduje się w nim chór muzyczny z wybrzuszoną częścią środkową i boczną.

- **Obiekty rezydencjonalne należące do powiatu śremskiego**

Zespół dworski w Grzybnie składa się z dworu oraz parku. Dwór zbudowany został w latach 1899 - 1905 przez ówczesnego właściciela majątku Franza Geuthnera z wykorzystaniem murów wcześniejszej budowli. Obecnie mieści się w nim Zespół Szkół Rolniczych. Jest to budynek murowany, otynkowany, o dwukondygnacyjnej zakomponowanej horyzontalnej bryle założonej na rzucie prostokąta z płytkimi ryzalitami w bocznych partiach elewacji frontowej, ryzalitem w elewacji tylnej oraz w elewacjach bocznych. Całość wieńczą wysokie, czterospadowe pokryte dachówką dachy z oknami powiekowymi, oświetlającymi wysoką kondygnację poddasza. Elewacje wsparte na wysokim, kamiennym cokole mieszczącym okna płytko posadowionej kondygnacji piwnic pokryte są tynkiem i pozbawione dziś w większości dekoracji architektonicznej. Prostokątne otwory okienne mają układ nieregularny, zdeterminowany wykorzystaniem murów wcześniejszej budowli. Elewacja frontowa zwrócona na zach. poprzedzona jest parterowym gankiem wspartym na dwóch parach kolumn, zwieńczonym parterowym daszkiem z trójkątnym naczółkiem w jego części środkowej. Elewacja tylna posiada trójosiowy ryzalit w części północnej, do którego przylega parterowy przeszklony aneks oświetlający wewnątrz zlokalizowanej tu sali. Przy półn. elewacji bocznej zaprojektowano jednoosiowy, zwieńczony czterospadowym daszkiem ryzalit mieszczący klatkę schodową. W jego górnej kondygnacji zachowane zostały pozostałości dekoracji architektonicznej w formie narożnych pilastrów. Wnętrze dworu jest dziś znacznie przekształcone, zaadaptowane i przystosowane do potrzeb szkoły. Zachowały się zarysy dawnego, dwutraktowego układu z wąskim korytarzem biegnącym wzdłuż budynku. Dwór reprezentuje typ architektury schyłkowego historyzmu, w której obok form współczesnych widoczne są echa form barokowych. Teren przed elewacją frontową budynku wypełnia podjazd poprzedzony owalnym klombem gazonowym.

Park założony został w 2 poł. XIX w. i częściowo przekształcony w pocz. XX w. Jego powierzchnia wynosi 2,88 ha. Reprezentuje typ krajobrazowy z malowniczo ukształtowaną kompozycją, w której wykorzystane zostało naturalne ukształtowanie terenu wraz z przepływającym tędy kanałem oraz dwoma stawami w półn. - wsch. części parku. Na uwagę zasługują rosnące tam wiązy i sosny wejmutki.

Zespół pałacowy w Psarskiem tworzy wybudowany ok. 1867 r. w stylu neogotyckim przez Antoniego Raczyńskiego pałac, który odwołuje się do wzorów angielskich oraz powstały w XIX w. park. Charakterystycznym elementem budynku jest wysoka wieża ozdobiona krenelażem wraz z przylegającym do niej ośmiobocznym aneksem ogrodu zimowego. Asymetryczna elewacja frontowa zwrócona jest ku zachodowi z trójosiowym ryzalitem. W jego części środkowej, zaakcentowanej wieżyczkami, umieszczona została prostokątna płycina z dwoma tarczami herbowymi. Najbogatsze formy uzyskała jednak dekoracja architektoniczna elewacji północnej, powstała w czasie przebudowy ok. 1900 r., od kiedy elewacja ta zaczęła pełnić funkcję frontowej. Otwory okienne i drzwiowe zdobi dekoracja maswerkowa, a nadokienniki

w formie oślego grzbietu ozdobione zostały rozetami i tarczami herbowymi. W płn. części obiektu zachowały się okazałe kamienne schody z neogotycką balustradą dekorowaną motywem maswerku. W zespole pałacowym mieści się obecnie Dom Pomocy Społecznej.

Park o układzie krajobrazowym założony został w XIX w. Jego powierzchnia wynosi 6,2313 ha, a elementem wyróżniającym są: dęby szypułkowe o obwodzie do 610 cm, lipy drobnolistne, graby, tulipanowiec amerykański oraz cis ukształtowany w formie altany. Obecny układ parku, większość zadrzewienia, niektóre elementy sztuki ogrodniczej, dróżki i ścieżki pochodzą sprzed stu lat. Pewne elementy zostały przekształcone przez Grodzickich, Szoldrskich, a ostatnio przez dyrekcję Domu Pomocy Społecznej. Najistotniejszą zmianą jest powiększenie parku kosztem dawnych ogrodów od strony płn. i wsch. Park pełni rolę rekreacyjną dla podopiecznych Domu Pomocy Społecznej oraz dla osób ich odwiedzających.

- **Parki**

Parki podworskie to obiekty kulturowo - przyrodnicze zasługujące na szczególną uwagę. Poza ekspozycją ciekawych elementów przyrody stanowią niezwykłą oprawę dla zlokalizowanych w ich obrębie zabytkowych obiektów. Na terenie powiatu występuje 38 parków wpisanych do rejestru zabytków.

W gminie Brodnica zabytkowe parki wpisane do rejestru zabytków znajdują się w: Brodnicy, Chaławach, Grabianowie, Grzybnie, Iłowcu, Jaszkanie, Manieczkach, Piotrowie, Przylepkach, Szoldrach. Ich stan jest różny, lecz w ostatnim czasie coraz więcej parków doprowadzanych jest przez właścicieli do pożądanego stanu. W parku w Szoldrach znajdują się pomniki przyrody takie jak: platany klonolistne oraz jesiony wyniosłe.

Szczególne walory krajobrazu gminy Dolsk, w tym: urozmaiconą rzeźbę terenu, jeziora i cieki wodne, stwarzały doskonałe warunki do tworzenia kompozycji przestrzennej założeń parkowych. Parki lokowane na zboczach rynien jeziornych i w pobliżu jezior pozwalały na stworzenie dużej liczby punktów oraz rozległych osi widokowych, dodając rozmachu nawet niewielkim powierzchniom parkowym. Z dwunastu istniejących parków w gminie Dolsk wpisem do rejestru objętych zostało dziesięć, w miejscowościach: Brzeźnica, Dolsk, Lubiatówko, Mełpin, Międzychód, Mszczyszyn, Ostrowieczko, Rusocin, Trąbinek, Wieszczyżyn.

Na terenie gminy Książ Wlkp. wpisem do rejestru objęte są 4 parki w zespołach dworsko i pałacowo - parkowych. Są one zlokalizowane w: Chrząstowie, Mchach, Włóściejewkach i Zaborowie. W parku w Mchach znajduje się pomnikowy drzewostan, na który składają się m.in.: buk czerwony o obwodzie 310 cm, platan klonolistny - 320 cm i jesion wyniosły - 307 cm. Park we Włóściejewkach wyróżniają dwa platany o obwodzie 490 i 320 cm, osiem dębów szypułkowych o obwodzie 320 - 590 cm oraz cztery lipy drobnolistne o obwodzie 340 - 480 cm.

W gminie Śrem znajduje się 14 zabytkowych parków wpisanych do rejestru zabytków, w miejscowościach: Błociszewo, Dobczyn, Góra, Grzymisław, Kadzewo, Krzyżanowo, Luciny, Łęg, Mechlin, Nochowo, Mórka, Psarskie, Śrem, Zbrudzewo. Jedynie park w Mechlinie jest na bieżąco pielęgnowany.

- **Cmentarze**

Cmentarze stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Na terenie powiatu śremskiego znajduje się 41 historycznych, zewidencjonowanych cmentarzy, gdzie 25 z nich to cmentarze rzymskokatolickie, 14 to cmentarze ewangelickie, a 2 to cmentarze żydowskie.

W gminie Brodnica istnieje 7 cmentarzy. Sześć z nich to cmentarze rzymsko - katolickie, w tym 3 przykościelne w Brodnicy, Jaszkanie i Żabnie oraz 1 ewangelicki w Żabnie. Żaden z zachowanych w/w cmentarzy nie jest wpisany do rejestru zabytków.

Na terenie gminy Dolsk znajduje się 12 cmentarzy, z których 6 to cmentarze rzymskokatolickie, w tym 2 przykościelne w Dolsku i Wieszczyźnie, 5 to cmentarze ewangelickie, a 1 cmentarz żydowski. Także na tym terenie żaden z cmentarzy nie jest wpisany do rejestru zabytków.

W gminie Książ Wlkp. zachowanych zostało 9 cmentarzy. Pięć z nich to cmentarze rzymsko - katolickie, w tym 2 przykościelne w Gogolewie i Włóściejewkach oraz 4 ewangelickie w Konarzycach, Książu, Zaborowie i Zakrzewicach. Wpisem do rejestru zabytków objęte są cmentarze przykościelne w Gogolewie i Włóściejewkach.

Spośród 13 cmentarzy usytuowanych na terenie gminy Śrem 8 to cmentarze rzymskokatolickie, 4 - cmentarze ewangelickie i 1 cmentarz żydowski. Do rejestru zabytków wpisany został cmentarz przykościelny pw. NMP Wniebowziętej w Śremie oraz cmentarz parafialny przy ul. Cmentarnej w Śremie.

- **Inne obiekty należące do powiatu śremskiego**

Budynek dawnego starostwa przy ul. Mickiewicza 17 w Śremie zaprojektowany został przez architekta Paula Pitta i powstał w 1904 roku. Jest budowlą na rzucie zbliżonym do litery „L”, murowaną, podpiwniczoną, dwukondygnacyjną, z wysokimi wielopłociowymi dachami z niską wieżą nakrytą hełmem w części głównej. Rozbudowana bryła składa się z korpusu głównego zryzalitowanego w narożach dwóch elewacji oraz wąskiego skrzydła przylegającego do elewacji tylnej. Ryzality wieńczą bogate szczyty z trójkątnymi frontonami i dekoracją o motywach renesansowych. Przesunięty z osi fasady główny kamienny portal nawiązuje do form renesansu holenderskiego. Układ wnętrza skupiony został wokół sieni o bogatej dekoracji sztukatorskiej, obszernego hallu z ozdobną posadzką ceramiczną oraz klatką schodową doświetloną oknami witrażowymi. Trójbiegowe łamane schody o żeliwnej balustradzie prowadzą do kondygnacji poddasza. W budynku zastosowane zostały formy architektury historyzującej, nawiązującej do renesansu północnego. Obecnie mieści się w nim Starostwo Powiatowe.

Gmach dawnego gimnazjum w Śremie wraz z salą gimnastyczną przy ul. Poznańskiej 11 to jedna z najstarszych szkół w Wielkopolsce. Jej absolwentami byli m.in. ks. Piotr Wawrzyniak, prof. Heliodor Świącicki, prof. Antoni Kalina oraz Teodor Jeske - Choiński. Obecnie mieści się

tam Liceum Ogólnokształcące. Budynek szkoły powstał w 1869 r. i założony jest na rzucie prostokąta z przylegającym prostopadle od północy do środkowej części elewacji tylnej wydłużonym skrzydłem. Dwu i trójkondygnacyjną bryłę pokrywają niskie, czterospadowe dachy. Elewacja budynku pozostawiona w nieotynkowanej cegle, przepruta zamkniętymi półkoliście w głównej bryle prostokątnymi otworami okiennymi o regularnym układzie osiowym, nawiązuje do popularnych w XIX w. wzorów zaczerpniętych z kultury romańskiej.

We wnętrzu zachowany jest pierwotny układ pomieszczeń, reprezentacyjna klatka schodowa oraz stolarka drzwiowa. Sala gimnastyczna wybudowana została w 1882 r. w podobnej stylistyce architektonicznej. Przed szkołą znajduje się głąz narzutowy z tablicą upamiętniającą stacjonowanie w tym budynku w 1939 r. sztabu Wielkopolskiej Brygady Kawalerii. Zespół budynków jest interesującym przykładem budowli użyteczności publicznej, charakterystycznych dla epoki i regionu, wzniesionych z zastosowaniem form architektury i dekoracji odwołujących się do epoki średniowiecza i renesansu.

Budynek lazaretu przy ul. Farnej 16 w Śreмі wraz z przylegającą od strony pld. - zach. kaplicą przyszpitalną powstał w latach 1861 - 1862. W latach 1927 - 1933 nastąpiła rozbudowa obiektu o dodatkowe parterowe skrzydło w południowo - wschodniej elewacji bocznej. Dawny lazaret jest budynkiem założonym na planie prostokąta z nieznacznie ryzalitowaną częścią elewacji frontowej, zwieńczoną trójkątnym naczółkiem z półkolistym oknem. Na osi pseudoryzalitu znajduje się główne wejście. Od strony południowo - zachodniej przylega kaplica z łącznikiem, wysunięte znacznie przed lico elewacji ryzalitu. Budynek posiada zwartą trzykondygnacyjną bryłę, tynkowane elewacje z zachowaną skromną dekoracją architektoniczną w formie gzymsu podokapowego z konsolkami. W elewacji frontowej kaplicy, w kondygnacji piętra, znajduje się półkoliście zwieńczona wnęka z figurą św. Józefa z Dzieciątkiem. Budynek dawnego lazaretu z kaplicą prezentuje formy architektury charakterystyczne dla epoki historyzmu z elewacjami nawiązującymi do klasycyzmu. Obecnie mieści się tam Dom Pomocy Społecznej.

Budynek mieszkalny i budynek gospodarczy przy ul. Marciniaka 2 w Śreмі zbudowane zostały na pocz. XX w. Pierwszy z nich to budynek dwukondygnacyjny, podpiwniczony z dachem stromym i poddaszem użytkowym. We frontowej części znajduje się parterowa absyda zakończona tarasem. Ściany zbudowane zostały z cegły pełnej ceramicznej i otynkowane dwustronnie. Dach dwuspadowy, naczółkowy o konstrukcji drewnianej pokryto dachówką ceramiczną karpiówką. Dom spełnia funkcję administracyjną, mieści w sobie siedzibę Powiatowego Zarządu Dróg, Powiatowego Inspektoratu Nadzoru Budowlanego i Poradni Psychologiczno - Pedagogicznej. Budynek gospodarczy to obiekt parterowy, zbudowany w konstrukcji szachulcowej na planie prostokąta. Jest niepodpiwniczony z dachem czterospadowym o konstrukcji drewnianej, kryty dachówką ceramiczną. Spełnia funkcję magazynową.

- **Inne**

W powiecie śremskim występują również inne ważne zabytki, które wpływają na unikatowość regionu oraz jego atrakcyjność turystyczną. Z uwagi na ich dużą liczbę przedstawiamy poniżej tylko kilka z nich.

Zespół koszarowy przy ul. Sikorskiego w Śremie zbudowany w latach 1902-1903, w skład którego wchodzi koszary, 3 budynki zaplecza, ujeżdżalnia, internat przy ul. Kilińskiego oraz wille oficerskie przy ul. Mickiewicza. Modernistyczne budynki nawiązują budową do tradycji architektury niemieckiej. W ujeżdżalni w późniejszym czasie mieściła się sala kinowa i gimnastyczna a następnie od 1998 r. Kościół Garnizonowy.

Fabryka Odlewów Żeliwnych przy ul. Kolejowej i ul. Kilińskiego w Śremie. Fabryka Maszyn i Wozów to dzieło Stanisława Malinowskiego, odziedziczone przez syna Franciszka. Początki sięgają roku 1886, kiedy to Malinowski stworzył kuźnię, przekształconą później w odlewnię oraz fabrykę maszyn rolniczych i powozów. Obecnie zachowały się tylko niewielkie fragmenty murów zakładowych.

Spółdzielczy Bank Ludowy im. ks. Piotra Wawrzyniaka. Budynek powstały ok. 1910 r. zwieńczony jest barokowym szczytem z elementami secesji. Na budynku znajduje się płaskorzeźba ks. Piotra Wawrzyniaka z 1933 r. Prace remontowe w budynku prowadzone w latach 2019-2020 odkryły na klatce schodowej banku secesyjne polichromie.

Zespół pałacowy w Błociszewie składający się z pałacu z 1893 r. oraz pozostałości parku krajobrazowego z XVIII/XIX w. Eklektyczny pałac nawiązujący do rokoka zbudowany został wg. projektu Kazimierza Skórzewskiego dla Florentyny z Chłapowskich Kęszyckiej. Jest to parterowy budynek z ukrytym w mansardowym dachu piętrem mieszkalnym. Dekoracja architektoniczna nawiązuje do wzorów barokowych i rokokowych. Majątek należał kolejno do Błociszewskich,, a później do Kęszyckich. Od 1973 r. w pałacu mieściło się sanatorium rehabilitacyjno-reumatologiczne.

Zespół pałacowy i folwarczny w Kadzewie, w skład którego wchodzi klasycystyczny pałac z ok. połowy XIX w., park krajobrazowy ze starym drzewostanem oraz zespół folwarczny „Małe podwórze” ze stajnią cugową, powozownią i domem mieszkalnym. Majątek dawniej był własnością Żółtowskich.

Dwór w Gogolewie z końca XVIII w. usytuowany na planie czworokąta, przykryty naczółkowym dachem, to przykład architektury klasycystycznej. Dwór został przebudowany w połowie XIX w. by rozdzielić zabudowania folwarczne od siedziby ziemiańskiej. Obecnie stanowi własność prywatną i w 2018 roku zakończono jego gruntowny remont.

Zespół dworski w Grabianowie. Dwór z około 1830-1840 r. nawiązuje do wzorów renesansowej willi włoskiej, przebudowany w XX wieku, znajduje się w parku krajobrazowym o powierzchni 2,36 ha.

Zespół pałacowy i folwarczny w Iłowcu, utworzony w XIX w. przez Rolfa Lehmana na zrębach starego dworu. Zbudowany w 1866 r. pałac prezentuje style głównie z epoki renesansu. Bogata dekoracja sztukatorska elewacji naśladuje budynek Opery Berlińskiej. W parku krajobrazowym o powierzchni 12 ha znajduje się stary i rzadki drzewostan. Obok duży zespół folwarczny, w skład którego wchodzi: stajnia, ośmioboczny kurnik, dwa spichlerze oraz dwa czworaki.

Zespół dworski w Jaszkanie, składający się z piętrowego pałacu z 1912-1920 r. wzniesionego na planie prostokąta z wglębionym piętrowym portykiem przedzielonym balkonem pierwszego piętra, parkiem krajobrazowym z okazami starych dębów szypułkowych, bramy wjazdowej i oficyny. W 1995 r. całość wykupił Antoni Chłapowski, potomek generała Dezyderego Chłapowskiego, i przekształcił w Międzynarodowy Ośrodek Wyszakolenia Jeździeckiego - Centrum Hipiki Antoniego Chłapowskiego. Jaszkanie jest obecnie centrum jeździectwa w Polsce i w Europie szkolącym dzieci, młodzież i dorosłych z całego świata.

Zespół dworski w Manieczkach. W parku krajobrazowym z połowy XVIII wieku o powierzchni 43 ha stoi dwór z 1894 r. będący budowlą parterową na rzucie prostokąta z mieszkalnym poddaszem ukrytym w mansardowym dachu. Stojący tam wcześniej drewniany dwór gen. Józefa Wybickiego spłonął kilka lat po jego śmierci. W latach 1978-1991 w dworze mieściło się muzeum Wybickiego. W skład zespołu wchodzi również barokowa kaplica z 1786 r. w formie rotundy ufundowana przez Wybickiego. Dnia 28 sierpnia 2020 r. Rada Powiatu w Śremit podjęła rezolucję w sprawie podjęcia działań mających na celu zainteresowanie Polskiego Rządu wykupem Dworku w Manieczkach.

Park dworski w Dolsku. W XIX w. w parku krajobrazowym mieścił się niegdyś Folwark Podrzekta, z którego zachował się zbudowany w 1909 r. neobarokowy dworek. Od 2000 r. majątek należy do firmy Mróz S.A. i mieści się w nim ośrodek konferencyjno-wypoczynkowy Villa Natura.

Zespół dworski w Górze. Tereny pierwotnie należały do rodu herbu Łodzia, następnie biskupstwa poznańskiego, a ok. XVIII w. wykupione zostały przez Gajewskich, którzy wzniesli barokowy dwór, przebudowany w XIX w. Jest to parterowa budowla na prostokątnym rzucie zwieńczona wysokim mansardowym dachem z lukarnami oświetlającymi mieszkalne poddasze. W ostatnich latach dwór przeszedł generalny remont. W otaczającym go parku krajobrazowym o powierzchni 8,69 ha rosła okazałe dęby szypułkowe.

Zespół dworski w Szodrach. Dwór z XVIII w. wzniesiony przez Zakrzewskich, należący następnie do Wilczyńskich, to parterowy budynek o częściowo zatartych cechach barokowych. Ok. połowy XIX w. . dobudowano boczne ryzality. Po przejściu majątku przez Chłapowskich dwór przeszedł kolejną przebudowę przybierając kształt klasycystycznej rezydencji. W parku krajobrazowym z dwoma stawami rośnie stary drzewostan z wieloma pomnikami przyrody.

Park w Mechlinie w stylu angielskim z końca XVIII w. o powierzchni 4,5 ha, w którym znajduje się dwór z 1814 roku zwany od imienia właściciela, Andrzeja Chwałczyńskiego, „Andrzejówką”.

Posiada dużą liczbę drzew – pomników przyrody, w tym 11 dębów szypułkowych, 2 platany, jesiony i lipy. Aktualnie jest to miejsce turystyczne, oferujące noclegi, naukę jazdy konnej i tenisa ziemnego, a także możliwość organizacji szkoleń i konferencji.

W powiecie śremskim funkcjonują również dwie instytucje, które mają w posiadaniu zbiory przedmiotów historycznych z powiatu śremskiego. Pierwszą z nich jest Muzeum Śremskie. W swojej ekspozycji stałej posiada m.in. XIX-wieczną kopię dziecięcej zbroi renesansowej, skrzynie cechowe z XVIII i XIX w., kolekcje obrazów Barbary Houwalt, Ildefonsa Houwalta oraz śremskiego twórcy Jerzego Jurgi. Do najcenniejszych dokumentów pisanych należą dokument pergaminowy śremski z pieczęcią u dołu, pisany po łacinie, z 1575 r. oraz przywilej dla Bractwa Szewskiego Miasta Śrem z 1596 r. Muzeum w swoich zbiorach posiada także zabytki związane z działalnością Śremskiego Bractwa Strzeleckiego, m.in. medale, klejnoty, fotografie, częściowe umundurowanie oraz tarcze strzeleckie. Ciekawymi eksponatami są również XVIII-wieczne, drewniane i polichromowane rzeźby a także obiekty z kolekcji numizmatycznej i militaria z okresu XVII do XX w. Wśród zabytków archeologicznych wymienić można naczynia gliniane wydobyte z cmentarzysk z okresu kultury łużyckiej z okolic Nochowa, Pyszącej i Mechlina.

Drugą instytucją z ciekawymi zbiorami jest Izba Regionalna w Dolsku, która kolekcjonuje zbiór przedmiotów codziennego użytku, które ze względu na rozwój techniki przestały już być wykorzystywane. Cennymi eksponatami są: znalezione w okolicy wsi Ostrowieczno wykopaliska z okresu kultury łużyckiej, kamienie gładzone z okresu neolitu i fragmenty ceramiki z ok. 1790 r., elementy stroju kobiecego z początku XX w. oraz pochodzący z 1618 r. żelazny zamek z bocznych drzwi kościoła p.w. Św. Ducha w Dolsku. W zbiorach znajdziemy również: fotografie ukazujące dawne życie mieszkańców Dolska i okolic, warsztat szewski z przełomu XIX i XX w., ławki szkolne z kałamarzami, pamiątki harcerskie, stare pieczęcie i mundur pracownika poczty, narty z czasów II wojny światowej czy też stary piec kuchenny (tzw. Angielkę). Centralną część ekspozycji zajmują gabloty zawierające informacje i zdjęcia na temat organizacji działających na terenie gminy: Bractwo Kurkowe, Koło Śpiewacze „Lutnia”, OSP i organizacje kościelne.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń

W celu oceny stanu dziedzictwa kulturowego powiatu śremskiego posłużono się popularną techniką analizy, mianowicie analizą SWOT. Nazwa SWOT to pierwsze litery wyrazów określających cztery kategorie czynników strategicznych: „S” – strengths, czyli mocne strony, „W” – weaknesses, czyli słabe strony oraz „O” – opportunities, czyli szanse i „T” – threats, czyli zagrożenia. Z założenia mocne i słabe strony należą do czynników wewnętrznych a szanse i zagrożenia do zewnętrznych.

Wskazanie powyższych czynników następuje poprzez analizę i ocenę stanu dziedzictwa kulturowego i uwarunkowań jego ochrony oraz realizowanej przez powiat polityki rozwoju

przestrzennego i społeczno-gospodarczego. Jest to niezwykle pomocne przy określaniu priorytetów dla powiatowego programu opieki nad zabytkami.

Przy tworzeniu analizy pod uwagę wzięto zachowania zabytków nieruchomych, ruchomych i dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu. Zabytki stanowiące własność powiatu śremskiego w większości odznaczają się dobrym stanem zachowania. Regularnie przeprowadzane są remonty i naprawy.

Poniżej, w Tabeli nr 6, zestawiono czynniki analizy dla powiatu śremskiego, które mogą mieć wpływ na możliwości rewitalizowania dóbr kultury oraz ich ochronę.

Tabela nr 6. Analiza SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W POWIECIE ŚREMSKIM	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • różnorodność krajobrazu naturalnego i kulturowego na terenie powiatu; • środowisko przyrodnicze powiatu sprzyjające promowaniu na tym obszarze aktywnej rekreacji i sportu; • duża liczba obiektów zabytkowych, w tym kościoły, dwory, pałace, zespoły pałacowo - parkowe oraz cmentarze; • oznakowane szlaki turystyczne - piesze, dydaktyczne, rowerowe; • silne tradycje narodowe i regionalne; • położenie powiatu w centralnej części województwa wielkopolskiego, w sąsiedztwie powiatu poznańskiego; • na ogół dobry stan techniczny obiektów zabytkowych. 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczający stan zabezpieczenia zabytków i postępujący proces ich niszczenia; • niewystarczający stan środków finansowych na ochronę zabytków; • brak zaktualizowanych większości gminnych ewidencji zabytków oraz brak aktualnych Gminnych programów opieki nad zabytkami; • niedostateczna świadomość społeczna wartości i potrzeby chronienia zasobów kulturowych; • barak zainteresowania inwestorów utrzymaniem i adaptacją obiektów zabytkowych.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • rozwój inicjatyw lokalnych i inicjatyw organizacji pozarządowych podejmujących działania na rzecz ochrony zabytków i promowania wartości kulturowych powiatu; • pozytywna rola parafii w dziedzinie ochrony zabytków; 	<ul style="list-style-type: none"> • klęski i zdarzenia losowe; • brak mechanizmów efektywnego wdrażania strategii, planów, programów itp.; • jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat jego gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie - jedynie poprzez pryzmat

<ul style="list-style-type: none"> wykorzystywanie zasobów dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych w promocji powiatu i rozwoju turystyki; współpraca władz powiatu i gmin w zakresie włączania ochrony zabytków w sferę rozwoju lokalnego; systematyczna rewaloryzacja i rewitalizacja obiektów architektury zabytkowej. 	<p>jego wartości historycznych i zabytkowych;</p> <ul style="list-style-type: none"> niestabilność i luki legislacyjne zarówno w sferze finansowej, jak też ochrony zabytków oraz obiektów zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków samowolne działania przy zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich.
---	---

8. Założenia programowe

Program opieki nad zabytkami powiatu śremskiego na lata 2021-2024 jest kontynuacją poprzednich programów na lata 2011-2014 i 2017-2020. Szczególny nacisk kładziony jest na działania mające zabezpieczyć i utrzymać dobry stan obiektów zabytkowych na terenie powiatu przy jednoczesnym promowaniu dziedzictwa kulturowego powiatu, zarówno wśród mieszkańców regionu, jak i poza granicami powiatu.

Spśród celów określonych w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jako główne dla realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego przyjęte zostały 3 priorytety:

- I. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- II. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- III. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych, edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

Realizacja wyżej wymienionych celów odbywać się będzie poprzez następujące kierunki i zadania:

Tabela nr 7. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Priorytet I:	
Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	
Kierunki działań	Zadania
Działania związane z ochroną zabytków i	<ul style="list-style-type: none"> ustanawianie przez Starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków, prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków, wydawanie osobom fizycznym

dziedzictwa kulturowego	<p>legitymacji społecznego opiekuna zabytków, wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym nieposiadającym osobowości prawnej, pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków;</p> <ul style="list-style-type: none"> • umieszczanie przez Starostę w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, na obiekcie zabytkowym nieruchomym, wpisanym do rejestru zabytków, znaku informującego o tym, że zabytek ten podlega ochronie;
Rewitalizacja obiektów zabytkowych	<ul style="list-style-type: none"> • zabezpieczenie w budżecie powiatu śremskiego środków na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków niebędących własnością powiatu; • udzielanie na wniosek zainteresowanych podmiotów dotacji z budżetu powiatu na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, co wpływać będzie na zahamowanie procesu degradacji zabytków i na poprawę ich stanu zachowania; zasady udzielania dotacji określone zostały w uchwale z dnia 30 stycznia 2008 r. nr XVII/120/08 Rady Powiatu w Śremie w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków; dotacja może być udzielona każdemu, kto jest właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków, znajdującego się na terenie powiatu śremskiego; • kontynuacja prowadzenia prac remontowo-budowlanych oraz konserwatorskich przy obiektach zabytkowych nieruchomych, będących własnością powiatu; zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości.
<p>Priorytet II:</p> <p>Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.</p>	
Kierunki działań	Zadania
Edukacja i podnoszenie świadomości społeczeństwa w zakresie ochrony zabytków	<ul style="list-style-type: none"> • rozwijanie działalności edukacyjnej poprzez współdziałanie z samorządami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami, popularyzującej ochronę zabytków, kulturę, regionalne tradycje; • wprowadzanie tematyki opieki nad zabytkami i historii regionu do zajęć szkolnych poprzez organizowanie lekcji popularyzujących historię powiatu oraz zabytki znajdujące się na jego terenie;

Dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu	<ul style="list-style-type: none"> • wydawanie i rozpowszechnianie materiałów, publikacji, folderów dotyczących zabytków w powiecie oraz wspieranie wydawania niekomercyjnych niskonakładowych wydawnictw (katalogów, przewodników, albumów, widokówek, kalendarzy i innych wydawnictw prezentujących środowisko kulturowe powiatu; • upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu, a także o jego walorach turystycznych na stronie internetowej powiatu: www.powiat-srem.pl oraz w innych dostępnych środkach masowego przekazu; • nagłaśnianie i informowanie lokalnej społeczności o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego; • zamieszczenie na stronie internetowej <i>Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego na lata 2021-2024</i>; • współpraca z mediami i innymi podmiotami w celu promocji zabytków oraz upowszechniania działań związanych z opieką na zabytkami;
<p>Priorytet III:</p> <p>Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych, edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.</p>	
Kierunki działań	Zadania
Wykorzystanie walorów obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego jako czynnika wpływającego na rozwój powiatu	<ul style="list-style-type: none"> • wspieranie organizacji spotkań na temat historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków; • obejmowanie patronatem działań na rzecz promocji dziedzictwa kulturowego powiatu; • współorganizacja cyklicznych imprez folklorystycznych; • organizacja imprez z zakresu kultury propagujących historię i tradycję o charakterze ponadgminnym oraz upowszechnianie kultury w trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie; • wspieranie aktywności lokalnej mającej na celu ochronę zabytków, wspieranie działań oraz współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków;
Wspieranie na wniosek zainteresowanych podmiotów przedsięwzięć samorządów gminnych	<ul style="list-style-type: none"> • wspieranie podejmowanego przez gminy zagospodarowania miejsc atrakcyjnych turystycznie, m.in. szlaków kulturowych, ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych, przystani żeglarskich itp.;

związanych z rozwojem infrastruktury turystycznej	<ul style="list-style-type: none"> • promowanie istniejących szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych przebiegających w pobliżu obiektów zabytkowych;
Dostęp do informacji na temat źródeł finansowania ochrony zabytków	<ul style="list-style-type: none"> • wspieranie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych w procesie korzystania z funduszy Unii Europejskiej w zakresie opieki nad zabytkami poprzez bieżące zamieszczanie na stronie internetowej powiatu dostępnych samorządowi informacji dot. możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom oraz zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków.

Powiat śremski nie posiada opracowanego powiatowego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i szczególnych zagrożeń. Prace nad opracowaniem tego dokumentu są w toku, program zostanie przyjęty przez Radę Powiatu w Śremie i będzie corocznie aktualizowany.

9. Instrumentarium realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Powiatowy program opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym Programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne** wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- **instrumenty finansowe:**
  - udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,
  - źródła publiczne – budżet państwa, budżet jednostek samorządu terytorialnego, środki pochodzące z funduszy UE. Rada Powiatu w Śremie corocznie w uchwale budżetowej będzie określać środki finansowe przeznaczone na dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
  - źródła prywatne – środki osób fizycznych i prawnych, organizacji pozarządowych, stowarzyszeń i fundacji.
- **instrumenty społeczne:**
  - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi),
  - współdziałanie z organizacjami społecznymi,
  - edukacja kulturowa i wytworzenie w świadomości lokalnej potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego.
- **instrumenty koordynacji:**
  - realizacja projektów i programów powiatu, dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu (np. strategia rozwoju, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, plany rewitalizacji),
  - współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
- **instrumenty kontrolne:**
  - monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
  - prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji Programu Opieki nad Zabytkami.

10. Źródła finansowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje, że osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót

budowlanych przy tym zabytku. Podmiotami udzielającymi dotację mogą być: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków budżetu państwa, wojewódzki konserwator zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa lub organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Dotacja taka może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Środki przeznaczone na ochronę i opiekę nad zabytkami pochodzić mogą ze środków:

- publicznych np. budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej, inne źródła zagraniczne,
- prywatnych np. osób fizycznych, fundacji, osób prywatnych, kościelnych.

Poniżej przykłady możliwych źródeł dotacji:

- **Dotacje Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Dotacje Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków udzielane są co roku. Ubiegać się o nie może osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka

organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50 % nakładów koniecznych na wykonanie prac, a jeżeli zabytek wpisany do rejestru zabytków posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

- **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego**

Dotacje udzielane są każdego roku w ramach programu „Ochrona zabytków”, którego wytyczne określa Zarządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 września 2019 r. (Dz. U. 2019 poz. 93). Program finansowany jest ze środków przyznawanych na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. poz. 1674) oraz środków Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków na podstawie art. 83b ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.). Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 25 000,00 zł.

- **Dotacje z budżetu powiatu śremskiego**

Zasady udzielania dotacji reguluje Uchwała nr IX/79/2015 Rady Powiatu w Śremie z dnia 28 sierpnia 2015 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Wysokość środków przeznaczonych na dotacje określa co roku uchwała w sprawie budżetu powiatu śremskiego. Wnioski o dotację składa się do Zarządu Powiatu w Śremie w terminie od stycznia do końca lutego każdego roku.

- **Dotacje z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego**

Rokrocznie ogłaszany jest Konkurs na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych lub znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego. Rozpoczęcie naboru następuje w terminie podanym w ogłoszeniu konkursowym, zakończenie naboru – 1 marca każdego roku kalendarzowego. Oceny ofert pod względem formalnym dokonuje Departament Kultury a pod względem merytorycznym komisja opiniująca powołana przez Zarząd Województwa Wielkopolskiego. Dotacji udziela w formie uchwały Sejmik Województwa Wielkopolskiego na wniosek Zarządu Województwa.

- **Dotacje z Funduszu Kościelnego**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych

i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.). Dotacje mogą zostać przeznaczone na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo i wspomaganie kościelnej działalności charytatywno-opiekuńczej.

- **Program Bardzo Młoda Kultura**

To program dotacyjny Narodowego Centrum Kultury. Zadaniem programu jest projektowanie, testowanie i wdrażanie rozwiązań, które mają zbliżyć sferę edukacji i sferę kultury. O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się samorządowe instytucje kultury. Na ich realizację planowanych działań Narodowe Centrum Kultury przeznacza 2 mln złotych rocznie.

- **Program Kultura. III edycja funduszy EOG**

Celem Programu jest rozwój współpracy kulturalnej, przedsiębiorczości w sektorze kultury i zarządzania dziedzictwem kulturowym. W ramach programu realizowane będzie m.in. działanie *Poprawa dostępu do kultury i sztuki* (projekty kulturalne). Terminy naborów to IV kwartał 2019, 2020 i 2021 r. Całkowity budżet Programu: 88,23 mln euro, z czego poziom dofinansowania projektów wynosi 85%.

11. Wydatki powiatu śremskiego związane z ochroną zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd powiatowy powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest powiat śremski;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze powiatu śremskiego.

Powiat śremski jest właścicielem (posiada tytuł prawny) 6 obiektów wpisanych do rejestru:

1. budynek dawnego starostwa, ob. Starostwo Powiatowego przy ul. Mickiewicza 17 w Śreміe;
2. gmach dawnego gimnazjum w Śreміe wraz z salą gimnastyczną przy ul. Poznańskiej 11;
3. zespół dworski w Grzybnie (dwór i park);
4. zespół pałacowy w Psarskiem (pałac i park);

5. budynek lazaretu przy ul. Farnej 16 w Śremie wraz z przylegającą od strony południowo - zachodniej kaplicą przyszpitalną, ob. Dom Pomocy Społecznej;
6. dom przy ul. Marciniaka 2 w Śremie.

Powiat jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowany do opieki nad tymi obiektami, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji.

W planach inwestycyjnych na 2021 rok dotyczących zabytków stanowiących własność powiatu są: modernizacja pomieszczeń piwnicznych budynku przy ul. Marciniaka 2 w zakresie ścian, posadzek oraz izolacji, a także wykonania instalacji systemu sygnalizacji pożarowej w budynku pałacu Zespołu Szkół Rolniczych w Grzybnie oraz naprawa ścieżki pieszej w części parkowej w okolicy stawu.

Powiat śremski co roku z budżetu udziela dotacji na podstawie przyjętej uchwały nr IX/79/2015 Rady Powiatu w Śremie z dnia 28 sierpnia 2015 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Wykaz udzielonych dotacji przez Starostwo Powiatowe w Śremie w latach 2017 - 2020 został przedstawiony poniżej, w Tabeli nr 7.

Tabela nr 8. Wykaz dotacji udzielonych przez Starostwo Powiatowe w Śremie w latach 2017 - 2020

ROK	WNIOSKODAWCA	OBIEKT	CEL DOTACJI	WYSOKOŚĆ DOTACJI (zł)
2017	Zakład Opiekuńczo – Leczniczy Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Śremie	obrazy: „Wizja św. Ignacego Loyoli” oraz „Święty Józef z Dzieciątkiem”	Prace konserwatorskie przy zabytkach ruchomych: obrazie „Wizja św. Ignacego Loyoli” oraz obrazie „Święty Józef z Dzieciątkiem”, znajdujących się w kościele poklasztorowym (obecnie kaplicy zakładowej) pw. św. Ignacego Loyoli przy Zakładzie Opiekuńczo-Lecznicznym w Śremie	15.000,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Dolsku	kościół filialny pw. św. Wawrzyńca w Dolsku	Odbudowa zakrystii – etap II i rozpoczęcie robót remontowych kościoła filialnego pw. św. Wawrzyńca w Dolsku	50.000,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. NMP	kościół filialny pw. Narodzenia NMP w Śremie	Remont pokrycia dachowego kościoła filialnego pw. Narodzenia NMP w Śremie – etap II	50.000,00 zł

ROK	WNIOSKODAWCA	OBIEKT	CEL DOTACJI	WYSOKOŚĆ DOTACJI (zł)
	Wniebowziętej w Śremie			
	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Andrzeja Apostoła w Iłówcu	kościół pw. św. Andrzeja Apostoła w Iłówcu	Prace konserwatorskie przy ambonie, stanowiącej wyposażenie i wystrój kościoła pw. św. Andrzeja Apostoła w Iłówcu	20.000,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Marcina Biskupa w Mchach	kościół pw. św. Marcina Biskupa w Mchach	Renowacja elewacji kościoła parafialnego pw. św. Marcina Biskupa w Mchach	30.000,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja w Książu Wlkp.	kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja w Książu Wlkp.	Renowacja schodów zewnętrznych do kościoła pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja w Książu Wlkp.	15.000,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Błociszewie	kościół pw. św. Michała Archanioła w Błociszewie	Prace budowlano-konserwatorskie przy ławach fundamentowych kościoła pw. św. Michała Archanioła w Błociszewie	50.000,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Wojciecha w Dalewie	kościół pw. św. Wojciecha w Dalewie	Wykonanie projektu budowlanego dot. Remontu kościoła pw. św. Wojciecha w Dalewie	12.500,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Barbary w Jaszkwie	kaplica pw. św. Narodzenia NMP w Manieczkach	Remont pokrycia dachu kaplicy pw. Narodzenia NMP w Manieczkach	50.000,00 zł
2018	Parafia Rzymskokatolicka pw. NMP Wniebowziętej w Śremie	kościół pw. NMP Wniebowziętej w Śremie	Prace konserwatorskie i restauratorskie wieży kościoła farnego pw. NMP Wniebowziętej w Śremie	100.000,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Andrzeja Apostoła w Iłówcu	kościół pw. św. Andrzeja Apostoła w Iłówcu	Prace konserwatorskie i restauratorskie przy ołtarzu głównym i chrzcielnicy z kościoła pw. św. Andrzeja Apostoła w Iłówcu – etap I	30.000,00 zł

ROK	WNIOSKODAWCA	OBIEKT	CEL DOTACJI	WYSOKOŚĆ DOTACJI (zł)
	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Marcina Biskupa w Mchach	kościół pw. św. Marcina Biskupa w Mchach	Renowacja elewacji kościoła parafialnego pw. św. Marcina Biskupa w Mchach – etap II	70.000,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża św. w Gogolewie	kościół pw. Podwyższenia Krzyża św. w Gogolewie	Konserwacja pokrycia dachu z gontów oraz oszalowania ścian kościoła pw. Podwyższenia Krzyża św. w Gogolewie	40.000,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Błociszewie	kościół pw. św. Michała Archanioła w Błociszewie	Remont dachu części głównej, prezbiterium i zakrystii kościoła pw. św. Michała Archanioła w Błociszewie	275.000,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Wojciecha w Dalewie	kościół pw. św. Wojciecha w Dalewie	Remont dachu kościoła pw. św. Wojciecha w Dalewie	150.000,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. NMP Wniebowziętej w Mórce	kościół pw. NMP Wniebowziętej w Mórce	Prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytkach, tj. polichromii nawy oraz polichromii stropu prezbiterium w kościele parafialnym pw. NMP Wniebowziętej w Mórce	100.000,00 zł
2019	Parafia Rzymskokatolicka pw. NMP Wniebowziętej w Śremie	kościół pw. NMP Wniebowziętej w Śremie	Prace konserwatorskie i restauratorskie wieży kościoła farnego pw. NMP Wniebowziętej w Śremie – remont elewacji od strony południowej i wschodniej	46.788,00 zł
	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Dolsku	kościół pw. św. Ducha w Dolsku	Renowacja dachu i ścian zewnętrznych kościoła pw. św. Ducha w Dolsku	20.000,00 zł

Podsumowanie

Przy tworzeniu Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego na lata 2020-2024 wzięte zostały pod uwagę charakterystyczne i unikalne cechy krajobrazu kulturowego powiatu. Jednocześnie zadbano, aby cele programu były spójne z celami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz wyznaczonymi kierunkami rozwoju powiatu.

Prawidłowa realizacja programu pozwoli nie tylko na zachowanie w dobrym stanie zabytków ruchomych i nieruchomych powiatu, ale również wpłynie na wzrost świadomości mieszkańców w zakresie ochrony zabytków oraz rozwój powiatu, w szczególności w zakresie turystyki.

12. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków;
15. Materiały udostępnione przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu;
16. www.powiat-srem.pl;
17. www.brodnica.net.pl;
18. www.dolsk.pl;
19. www.ksiaz-wlkp.pl;
20. www.srem.pl;
21. www.unia.srem.com.pl
22. www.nid.pl;
23. www.zabytek.pl
24. www.stat.gov.pl/gus;
25. www.isap.sejm.gov.pl;
26. www.wikipedia.pl;
27. www.muzeum.srem.pl
28. www.izbaregionalna.dolsk.pl
29. www.ziemianie.pamiec.pl
30. www.polskiezabytki.pl
31. www.polskaniezwykla.pl
32. www.centrumhipiki.com
33. www.dworgogolewo.pl

34. www.villanatura.pl
35. www.dworandrzejowka.pl
36. www.proszewycieczki.wordpress.com
37. www.sblsrem.pl
38. www.regionwielkopolska.pl
39. www.losrem.pl
40. Adam Podsiadły, Śremianin w rektorskiej tozde heliodor Święcicki, Śrem 2010;
41. Edward Buliński, Szlakiem Wiosny Ludów, Poznań 1998;
42. Fundacja Plenerownia, Rozgryźć dziedzictwo – podręcznik dobrych praktyk upowszechniania dziedzictwa i edukacji o dziedzictwie kulturowym, Warszawa 2016;
43. Jarosław Wawrzyniak, Śrem w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Śrem 2011;
44. Jerzy Sobczak, Szlakiem Wiosny Ludów, Poznań 1998;
45. Krzysztof Kasprzak, Beata Raszka, Rogaliński Park Krajobrazowy, Poznań 2011;
46. Monika Bulińska (red.), Zachowanie lokalnego dziedzictwa - świątki przydrożne, kościoły i cmentarze w regionie śremskim, Śrem, 2013;
47. Radosław Łucka, Wędrówki przyrodnicze w regionie śremskim, Śrem 2011;
48. Wydawnictwo WBPiCAK, Barokowe dwory i pałace w Wielkopolsce, Poznań 2006;
49. Wielkopolska Organizacja Turystyczna, Szlak zamków, pałaców i dworów w Wielkopolsce, Poznań 2012;
50. Zbigniew Szmidt, Region Śremski przewodnik turystyczny, wyd. 2, Śrem 2011;
51. Zbigniew Szmidt, Ziemia Śremska – atrakcje turystyczne, Śrem 2005;

13. Spis tabel

- 1.** Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego;
- 2.** Tabela nr 2. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego;
- 3.** Tabela nr 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego;
- 4.** Tabela nr 4. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz Gminnych program opieki nad zabytkami na terenie powiatu śremskiego;
- 5.** Tabela nr 5. Stanowiska archeologiczne zewidencjonowane i wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego;
- 6.** Tabela nr 6. Analiza SWOT;
- 7.** Tabela nr 7. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki
- 8.** Tabela nr 8. Wykaz dotacji udzielonych przez Starostwo Powiatowe w Śremie w latach 2017 - 2020.